

3298
Shri Raghunatha Temple MSS. Library,
JAMMU

No. ईट न-१

Title न्यायभेद प्रकाशः

Author _____

Extent ५६ पन्ना Age सं. १८-८०

Subject न्याय

ईट न-१ पन्ना
(५६)

ने.ई.ट

७-१०-९०

अथन्यायभेदप्रकाशप्रारंभः
नं १२३३ अक्षर १६ पंक्ति १३

सं. ई. ट. ग. १
ला. प्र. ने. द. प्र. का. प्र. ट.
पु. प्र. य. मा. प्र.
ला. प्र. द. शा. प्र. ट.
प्र. ने. प्र. य. प्र.
सं. १२३३६१

भे. प्र. ॐ नमो भगवते वासुदेवाय माघाविद्याप्रकृतिवि
 १ नियुज्यते दृष्टमनेन तस्मात्तस्मिन्निष्ठवनमयी सृष्टिमे
 तां वित्तुना आनंदो हं वित्तिन हं मिदं मन्मयं सर्वं
 मिथ्यं यः संश्रौति प्रकृतिमयगिरा तं तु मोभिन्नमीशं
 मोदाय स्पृहया लवः प्रातिगिरो अद्भुतबोत्त्वैर्नरजौ
 तर्कैर्भक्तैर्विभावना मुसुजरां व्याजेन निद्रालवथमे
 देहवत्प्रागतिपिसहसा तन्त्रलवध्यां दसात्कैवल्ये ३१=
 नार्पितया लवः अराउतसद्युक्तिं दयालोर्मम भेदर
 त्परिश्रान्तो नार्किबोरा वयामिकाः अनोवेद्यात्ति का
 नस्तनान्निरस्यत्येष शक्तः स्य देहादेस्तान्त्विका ३
 दसत्यमात्मन्मजानतां मुमुक्षुरागिनभेदास्तीत्यतो मे
 दोतिरूप्यतो नसाधीः क्वचिदप्यस्तियत्र भेदेन भा
 सतो अतएव न तन्मानेयन्नभेदप्रमाणकं तथाहि

सहोवाचैतद्धेतुदहं रंगार्गिवाहारा अभिवदन्त्य
 स्तत्रमलनष्वद्वयमदीर्घमलोहितमस्त्रेहमह
 यमनमोवायुनाकाशमसङ्गमस्पर्शमगंधम
 चक्षुक्षमश्रोत्रमवागमनोनेजस्कमप्राणम
 मरुत्वमनामागोचमजरममरमलयममृत
 मरजोगरुश्रादमादिबुद्धमसम्पृमपूर्वमन
 परमनन्तरमवाह्यनतदज्ञातिकंचननतदज्ञतो
 तिकश्चनेति प्रकृतप्रकृतावस्थलमित्यादावन्त्यो
 न्याभावात्सकमेव देहे वनज्जर्ष्वान्न तप्याच
 स्पृलं यश्च पुरीषादितमिन्नं ब्रह्मेत्यर्ष्यपवमराउ
 युन्मनः अरुतिताडिन्नं ब्रह्मेत्यर्ष्या ब्रह्मप्रक्रमा
 ३ तं अस्पृलमिति स्म्योत्पात्यनाभाववदित्यर्ष्यश्र
 तिचेत तप्यापिवै धर्म्यभेदस्य न दुःर्ष्यं च तप्या

मे. २. चान्योन्याभावाप्यभेदप्रतिपक्षार्थमेवहि वैधर्म्या
 २ मिधानमन्यथाभिधानार्थवत्प्रसङ्गात् नतद
 श्रोतिकंचनोत्तिनद्रूपकंचनात्मकं नाश्रोतितव्या नं=
 श्रोति. नवाकश्चिदात्मातद्रूपव्याश्रोतिकेताप्या
 त्मनाक्षेत्रज्ञेननेतत्संवध्यतेविभुत्वे. संयोगका
 रणान्धतरकर्मोभयकर्मवयवसंयोगानुपप
 न्नोसंयोगाभावादिनिस्वरूपवर्णनं. एवंएतयोःस
 मन्वयमाश्रोतियइहनावेवपश्यतीतिश्रुतिरपि
 भेदेमानंसंश्रुयोभृत्योःसंसारान्मन्वयंसंसारमा
 श्रोतीपुनःपुनःसंसयति यइहनावेवपश्यतीति
 तवस्तुगत्येवननापश्यतीत्यर्थान्निश्चयपदसंश
 गन्ति. यामन्यथातानापश्यतीत्येवस्याशस
 किलएकोइहाम्रधैतोभवतीतिश्रुतिरपिभेदः

२

परा. अन्येदु इहमारः क्षेत्रज्ञाभेदमाना इत्यर्थस्यसकि
 लेत्यनेत्यनेन धननान् नत्वमसीतिश्रुतिरपिभे
 दपरा. युष्मदु ह्यस्यगम्यमानमित्रसंयोध्यविष
 यत्वात्र. नतुतद्वितीयमसीतिश्रुतिरपिभेदना
 त्थार्थिका तद्रूपधैतीयंतासि अमर्यपरागणानी
 धा यः अन्यथाहिदेतनासीतिमर्मोपरागमात्रेणो
 वनिषेधःस्यात् यवैव. तद्वितीयं ब्रह्मेतिश्रु
 तिरपिब्रह्मातिरिक्तपदाप्येनातात्वेस्वीकारएवब्रह्म
 णोब्रह्मप्रतियोगिकभेदस्येवनिषेधान् धर्मि
 विशेषसमाभिव्याहारवलेभैनेवतथैव त्पतेः
 यथेहनुमसाडलेएकएवतरपतिरितिवाक्याद्राज
 गतनातात्वव्यतिरेकः प्रतीयतेनतहस्त्यश्रया
 दातादीनामपि. यथावाइहकानने किंशुकरे

मे. प्र. तरु रेक एव न वृत्ता मेत्याभिधाने किं श्रुत गत मेव ना
 ३ नात्वा निविध्यते. ननु शालतमालहित्रालादिगत
 मापि एकमेव न भूतात्मा भूते भूते वा स्थितं एक
 धावदुधा चैव दृश्यते जलचंद्रवदित्याद्यापि मेदा
 विरोधे जन्ममरणाप्रबंधेन बाल्यकोमारभेदेतर
 वाभिन्नेषु शरीरेष्वेकपव भूतसत्यमात्मा क्षेत्र
 सोव्यवास्थितो न तदेव रूपदत्तशरीरभेदवज्ज
 नममरणाप्रबंधेन शरीरेभ्यः प्रकृतिभेद इत्यर्थात् आत्म
 यथा एकधा एकप्रकारको जलसंज्ञो बहुधा बहुप्रका
 रको दृश्यते तरङ्गप्रसङ्गे. तथा तरङ्गवदिति वयल
 जन्ममरणाप्रबंधाभिन्नशरीरावच्छिन्न एक एवात्मा
 बहुप्रकारको दृश्यते तथा हिक्वापि जन्मानिराजा
 हक्वापि स्थूलोहमित्येकमेवात्मानमाविद्याशा

शीराक्षरीरेसमारोप्य प्रकारवैचित्र्येणावेति एवं च
 द्वे ब्रह्मणी वेदितव्ये परं चापरमेव वेति श्रुतेर्भेदोऽर्थः
 फुट एव न प्यादामुपस्था सहजा सरवा यो समानं ब
 दांपारि प्रस्वजा नेतयो रेकाः पिपा लं स्वादन्य न म्ना
 न्योन्ययाभिभिचाकशीति कतिः साक्षादेव मे
 दमाह किंच यत्र श्रुतौ प्रत्ययार्थः प्रत्ययाप्येवा
 दित्वं बहुत्वाद् द्वित्वमेव भूतधर्मप्रतिप
 न्नो भेदप्रतिपत्तिरावश्यको. यथा सहस्रशीर्षा
 रुषाहृत्यादौ प्रकृत्यर्थ एव बहुत्वं. विधेदेवासम्भार
 गतेत्यादौ प्रत्यर्थः क्वचित्सम्बन्ध एव भेदाविना
 भूतः प्रतीयते. यथा तद्विष्णोः परमेपदमित्यादौ य
 थावाग्निरेपत्यं प्रथमं तिरायमित्यादौ क्वचित्
 कार्यकारणभावो भेदाविना भूतप्रतीयते यथा

भेदप्र. निहोत्रं जुहुयात् स्वर्गकाम इत्यादौ सार्धं विधि-
 धिवाक्यानां एवं संहतिनिन्दा परकृतिप्राकल्पभे-
 देन भिन्नस्याप्यर्थादस्यापि भेदेनेदाविना भूतो वा
 धर्मास्त्रावश्यका यस्यान्तरातिवृत्तहत्यान्तरातिवृ-
 त्त्युपयोगमेवेत्ययजत इति श्रुतौ वक्तव्यकारणात्
 घः एव वा प्रथमो यजानां य इत्यानिष्ठे मोप्याने ह्यो
 नाहुतायोऽन्येन जुहोति से रूपमः प्रवशतीत्यादि-
 निन्दायां एवं परकृतिप्राकल्पभेदेन भिन्नस्यापि किंच मेव यथा
 त्मा वाचैश्चेति श्रोतव्यो मन्त्रव्यो निदिष्टा सितव्यः साक्षात्त्व-
 त्तव्याश्चेति श्रोतान्तरमुखेनोपतिदधानवारोपि भेदमं-
 तरेणाप्यपन्नः न हि ज्ञाने प्रश्नो नाप्यज्ञाने उत्तरमन्तः
 प्रत्ययेक्षया उत्तरयितुः सिद्ध एव भेदः श्रवणादिप्रति-
 यत्तीः परस्परभिन्ना विदधती श्रुतिरपीयं भेदमन्तरेणा

३

नुपपन्ना तस्य मन्त्रमन्त्रभेदे विधिचतुष्टयमुपपद्य-
 ते तस्यासति श्रोतव्य इत्येव मन्त्रव्य इत्येव वा न्युपात्त-
 तस्याचनसा श्रुतिर्यत्र शब्दवलादभेदेन भासत इति शब्दादर्थः
 किंच न सा धीर्यत्र भेदेन विषयः तथा हि विशिष्ट-
 ज्ञानानां वैशिष्ट्यविषयतयेव भेदे विषयतया वैशि-
 ष्यपदार्थात्तरत्वा नुपपन्नोपरिगृहीताभावपदाया-
 तन्नर्भावश्च न ह्यावृत्तिरूपान्योन्याभावार्थभेद-
 पतैव वा व्यातप्या वैशिष्ट्यविषयकज्ञानानां सिद्धाभेद-
 विषयता न दाह्याचायागुराकिरणावल्यामन्त्रह्यावृ-
 त्तिर्वैशिष्ट्यमिति निर्विकल्पकान्तरत्वाविनोद्यदोप-
 निसविकल्पकस्या न ह्यावृत्तिरुर्वाज्ञाता कथं विष-
 य इति चेत् न वैशिष्ट्यविषयत्वात्प्या नुपपत्त्या संज्ञा

भेद प्र.
५

स्मरणास्येव निर्विकल्पकसमननरकालीनस्यान
द्यावृत्तिविषयत्वकल्पनान्नसर्घतो ह्यन्यथानुप
यतिर्वलीयसी एवं सत्यत्यायोहः पदार्थः स्थान
प्राचजिनं वो द्वैरिति चेत् न गगोत्वादानां पदादनु
पस्थितौ वो शिष्टमपि वस्तुभासेन येनान्यायोह
माननेयत्वं स्थानप्राचवो द्वयज्ञादयमेव भेदो य
त्तेन त्यायोह एव पदार्थत्वावच्छेदको धर्मो द्वि
क्रियते स्माभिस्तु गगोत्वादिरिति निर्विकल्पकाध्या
यद्यपि न वो शिष्टं विषय इति भेदो न्योन्याभायो
नभासतेन त्यापि स्वरूपभेदो घनदिव्ये धर्मप्रघ
टत्वादिर्भासते तेनैव भेदविषयतादपि भेदत्वात् न
भासत इति यत्र किंचिदेतत् तदेवं सर्वाध्यायभेद

विषयत्वे सिद्धे सर्वधर्माणां भेदप्रमायकत्वमय
त्तसिद्धं तदेवं शरीरादिभिन्नत्वेनापि श्रुत्यास
मधिगम्यात्मनो ब्रह्मरात्रौ पुत्रादीदारां मन
नमन्वादेति व्युत्पत्त्या मह्य इति विधेरस्वीक्षा
ध्ययनमेव विषयः प्रकारान्तरेण मनमात्रप
त्तेर्विध्यर्था न घटात् वेदान्तशास्त्रं बुद्धिर्विरो
ध्यर्थापस्थापकतया मुमुक्षुसामनादेयमे
व यदि वतीर्थिकप्रवृत्त्यनुरोधात् कथं विडु
पादेयतास्तदा श्रोतव्य इति विषयतयेव श्रुत्य
ह्यर्थव्याख्यानमात्रपरत्वात् न तन्मन्त्रव्यश
तिविधिविषयतया मुमुक्षुसामनादेयमेव य
दिवतीर्थिकप्रवृत्त्यनुरोधात् कथं विडुपादेयता

मेद ३० तदा श्रोतव्य इति विषयतयेव श्रुत्यादुरापर्यव्या
 ६ ख्यानमात्रपरत्वात् ननु मन्तव्य इति विधिवि
 षयतया युक्तिवैधुर्येणानन्तनासंस्कारांशौ त
 मन्तव्यश्रोपपत्तिभिरित्यनेन मन्तनस्योपपत्ति
 साध्यत्वाच्चगमात् ननु मेदश्चेत्तु युक्तिं न सह
 तेन दाश्रुतिनदावाक्यागामाभिमेदपरत्वेन वधो
 यदर्शितानां तात्पर्यान्तरमेवोक्ते ननु महीति चेत्
 युक्तिं न सहत इति कोर्थः किं मेदानुभवतामिसा एव
 नपि वानयथा र्थः नन्वावदाद्यः घटात् पटोभिन्न
 इत्यादि मेदानुभवस्य लोकिकपरीक्षकसाधारण
 स्यापलापानर्हत्वात् नापि द्वितीयः अयथार्थता हि
 विषयवाधैकगम्यादावश्रुविपरीतप्रमासावप्रकृ

ते प्रात्यादिकीनावज्ञास्ति घटः पटो न भवतीति प्र
 त्यदानन्तरं घटः पट एवेति विपरीतप्रत्यक्षस्याभा
 वात् ननु नीलं तम इति प्रत्यक्षानन्तरं तेदं नीलं त
 म इति प्रात्यादिकवाधाभावेऽपि यथा तव मने तद्वा
 व्यक्षमेव हं स्थूतो गौरो वेत्याद्यदं प्रत्यक्षानन्तरं ना
 हं स्थूलो न गौरोदि प्रात्यादिकवाधाभावेऽपि भ्रान्त इत्या
 रंतया प्रकृतेऽपि स्थान् मोक्षिकवाधस्योभयत्रापि
 उच्यन्नादिनिवेत्तु मेवं मेदवाधकयुक्तभावान् न
 त्वस्तिसातया हि मेदक्तया घटादयो भिन्न इत्यसि
 धीयते तत्र मेदो भिन्नेव तन्निवमिन्नेवान्नान्नैद
 द्दत्तौ कथं नान्माश्रयः - स्वविशिष्टे स्ववृत्तावशा
 तः स्ववृत्तेः मेदानन्तराभिन्ने अधिकरणी मेदवृ
 त्त्यभ्युपगमे तत्राप्येवमनुयोगिकथं नानवस्था

तद्देवतौ कथं नान्यस्य स्वविशिष्टे च रतावशतः सत्ते भेदान्तरेण मि
त्राधिकरणो भेदवत् भुपगमेन तत्रापि वमनुयोगे कथं नानवस्था एतेन भेदेन
मित्रे द्वितीयः तेन मित्रे ५५-२

भेद २०. एकेन भेदेन मित्रे द्वितीयः तेन च मित्रेणाभिन्ने वि
७ रोधान न ह्यभिन्नाभिन्नं भवति द्वितीयेन तद्देवमभिन्ने
प्रथमो भेदो वर्तमानात्माश्रया नवस्थायोपरीहा
रेष्यन्योन्याश्रयः बहवो भेदा युगपदेव जायमानः
वस्तुपरिरमन्त इत्ययुगमेकिं भेदविशिष्टो को भे
दो वर्तमानाभिन्नेषामन्योन्याकालहोदुःसमाधः
प्रथमेनैव भेदेनाभिन्ने वस्तुनि द्वितीयोऽदिभेदात्
युगमेवैष्यप्युत्तरोन्नरभेदाद्भूत्कारेकतकतत्वे
वनपूर्वपूर्वभेदाविलोपशतिचेत्तमेव वर्तत इति संयो
गलक्षणां समवायलक्षणां वा वदन्ति माघिकृत्यय
दिप्रश्नस्तदान्योन्याभावात्तमको न वर्तत इत्येवो
त्तरं अभावस्य संयोगसमवाययोरनङ्गाकारात्
अथ स्वरूपलक्षणाविति सधिकृत्यप्रश्नस्तदाद्य

८ः स्वभावानियमान्नित्येनान्योन्याभावेनोपर
तौ भासत इत्येवोत्तरं उत्पन्नमत्रो घटकथोभेद
स्याद्देवतसंवेधाभावादिति चेत् उत्पन्नमात्राक
प्यंघटो घटत्वेन संवेधाभावादिति तल्युत्पत्ति
क्षणाएव घटत्वेन सह घटः वदो जातः संवेधश्च
न्येककालश्रुतिचेत्तर्हि उत्पत्तिक्षणाभेदेऽपि
६- सहसंवेधएव घटो जातः संवेधश्चेत्येकः काल इति
तल्यं विशेषस्तत्तत्र समवायोत्र स्वभावसंवेधः
स च संवेधाभावमंतरणोपरत्तप्रत्ययजननयो
ग्यत्वमेव उत्पत्तेर्पूर्वकीदृगासोत्र घट इति चेत्
नासीत् तर्हि तदत्योन्याभावोऽपि कथमासीत्
यप्यातत प्रागभावो यथावान्तस्य जातिसात्तज्ञा
नीयान्तरनिष्ठासादिति चेत् प्रत्येककथमासी
धान्तरमन्तरेण ३५-५

भेदप्र० देवमेवेति चेत् उत्पत्त्यमानघटान्योन्याभावो
 ८ पित्तयेवासीत् घटत्वादावापि वयं वयं विप्रति
 पद्यामह इति चेत् तर्हि बौद्धनिरासवन्त्रापि नि नवापि
 रासोन दुःकाटः परं त्वस्माकमिह भेदमात्रं सिसा
 धादिधितमिति यद्वा तद्भेदमिन्ने स घटसंभेदो
 वर्तन इत्येवोत्तरं आत्माश्रयस्तदेति चेत् न तत्र
 भेदतद्भेदमङ्गीकारात् न ह्यद्विविशिष्टेति ह्य
 ज्ञावान्माश्रयोऽस्त्विति चेत् न यद्विरोधादिति
 तद्विशेषरावृत्तीति नियमानङ्गीकारात् न
 हि घटे रूपमिन्द्रोक्तं धलत्वं पिरूपमिति वस्तुगति
 प्रतीतिर्वा दराडीती पुरुषः दराडीतीत्युक्तोपि वा द दंडे
 रेणुन संबंधः प्रतीयते तत्र घटद्वंद्वोरूपतत्तत्ता
 त्वमिति चेत् तत्र घटद्वंद्वोरूपतत्तत्ता

मिति चेत् अत्रापापातनस्तथेवास्तवस्तत्तत्
 विशेषणत्वेपि न दोषः ॥ त्वाप्यव्यावृत्त्याधिक
 रानाव चेदकत्वव्यव चेदकत्वस्वकालनियतव्या
 वृत्तिबोधजनकत्वं वा विशेषत्वे तच्च विशेष्यवृत्तिधर्मा
 नाधिकरणात्तायां अपि समुवत्येव तथा च तद्भेदेऽ
 नाश्रितोपि समेदस्तद्भेदवदाश्रितो भविष्यतीति
 न विरोधः तद्भेदसंबंधात् पूर्वमसंबंधत्वं समेदावि
 शेषरामपि कथं न ह्यसंबंधविशेषरानामेति चे
 ६ त् न भेदस्यान्योन्यभावस्य नित्यत्वेन नित्यसंबंधत्वा
 तद्भेदसंबंधात् पूर्वमित्येवा स्मृकस्मीसंबंधिनो घ
 टस्यानित्यत्वेन कथं नित्यः संबंध इति चेत् न अ
 तीते न गते न च प्रतियोगिना विशिष्टप्रतीतिद
 र्शनात् विशिष्टप्रतीतिः संबंधसाध्यात्वात् अन्य

भेदप्र. प्याघटस्य प्रागभावाघटध्वंस इत्यादिप्रयोगेन
 ८ स्थातुतन किमनुत्पन्नस्यापि घटस्योपरत्कप्रत्य
 यजननयोग्यत्वमस्तीति चेत् कः संहोधावताज्ञा
 नाविषयत्वस्यैव योग्यभावश्चेदकर्तृतद्वा अनुत्पन्न
 स्याप्यस्त्येवम् अत्र किनियामकमिति चेत्. कस्तस्व
 भाव एव कस्तस्वाभाव्यं वैपरीत्यमेव कितस्यादिति
 चेत् न प्रतीतिनियमं मन्त्रेन त्वाश्चाभाव्यस्य न ह्युत्प
 त्त्यने घटोपिन प्याघट इति त्वयान प्रतीयते यस्या
 वानुत्पन्नयोः अपि संबंधिनोऽप्रसमवायः संबंधः पृ
 र्वमासीदेवमनुत्पत्तस्यापि स्य भेदसंबंधः सार्वदि घट
 कः पवन्तु समवायः संबंधि हित्वा यन्तु संबंध्यात्
 को ज्ञानविषयो निवेति न किंचिदनुपपन्नं समवा
 योपि मम विप्रतिपत्तिरिति चेत् भवतु नाम तदर्थ

मिह नति यस्यामहे एवं च सति न पवति ह्यं स
 वति रसो गावि गोत्वमि न्याद्युपलक्षणात् विशेषणा
 त्वभ्यामपपाचां यदा अभिभूते भेदो वर्तत इत्येवोत्तरं
 पूर्वप्रश्नस्य न हि स्वस्मादपि घटो नाभिन्नः पट प्रति
 योगिको भेदः पटाभिन्ने घटे वर्तते पटभिन्ने चेति वि
 शिष्यप्रश्ने कृते सामान्येनोत्तरं न घटे इति चेत्
 न अनुमन्नस्येनादृशे प्रश्नानुपपत्ते यद्वा अभिन्ने
 भेदो वर्तत इत्येवोत्तरं पूर्वप्रश्नस्य न हि स्वस्मादपि
 पि घटो नाभिन्नः पट प्रति योगिको भेदः पटाभिन्ने
 घटे वर्तते पटभिन्ने चेति विशिष्यप्रश्ने कृते सामा
 न्येनोत्तरं न घटे इति चेत् अनुमन्नस्येनादृशे
 प्रश्नानुपपत्तेः विरोधितावच्छेदकप्रकारेणोपस्थि
 तस्य धर्मिरोगोपिरुद्रत्वप्रकारावच्छेदेन प्रश्नस्य

भे. प्र. दृष्टवत्त्वात् न हि भवति मन्त्रमयोयं घटसेतो
 १. मयोनवा ब्राह्मणो वचैत्रः शूद्रो वा अन्यथा वि
 ज्ञानात्मकं ब्रह्म जडं न वा स उरायन्मकं ब्रह्म उरवा
 त्मकं न वंति एष्टु नो युक्तिगतेन त्वया साध्यमा
 नेपि विद्वानमखान्मकत्वेष्टु शान्तिद्वान्निर्वस्या
 त् यदि वा हृदयस्य कदा विदेवं विधप्रश्नसप्तवर
 स्तदोत्तरं दत्तमेवा न्वेष्टुमवोभेदः कुतवर्तते ३१
 त्यत्र प्रश्ने यत्र प्रतीयते इत्यन्तरे कुत्र प्रतीयते इत्यत्र
 त्रप्रवर्तते इत्याद्यप्युत्तरवैविध्यं दुर्दृष्टवेदान्तिनसु
 र्येण्डनयुक्तैव नीयाः सा च भेदः प्रतीतो न वा यमधि
 कृत्य प्रश्न इत्यादिसंचारात्मिकान चैवं सन्निखंडतय
 त्तानामेव बलवत्त्वं प्रणिपादिनं स्यादिति त्वं ननु ना
 मन्त्रप्राप्त्यापि त्वेवं प्रतिभाशो ये मया विजया

रूपस्य फलस्य न दांती लावने व प्रतिलंभा ^{तत्त्व} निरीया
 त्यनुमनेनेवेवाधिभिः सह कर्तव्य इति अस्तु वा प्रतिप्र
 श्नः न प्याह भेदो नाम धर्मभिन्ने ब्रह्मणो वर्तते अ
 भिन्ने वा आद्ये तद्ब्रह्म पूर्वं भिन्नमासीत् तत्कथं प
 भिन्नं स्यादिति विबोधः दितीयेनेनेवाभेदेनाभि
 ने अमेवा न्तरेणावा आद्ये अंशत आत्मा श्रयत्वं दि
 तीयेत वस्था. अथ यद्येकदेव उर्ध्वमेदं ब्रह्म परि नं
 वर्तते तदा किमभेदाभिन्ने को अमेदो वर्तते इति ते वा
 मन्योन्यं कत्कलहं समादध्यात् अमेदरूपस्येव मे
 दपर्यवसाना मिन्याधिकं दूषणं अथ ब्रह्मणि वर्त
 त इति नाङ्गीकुर्मः किन्त्वभेदस्वरूपमेव ब्रह्म त
 थावनामीदोषा इति चेत् तप्याप्यन्येन्यथा वास्तं
 मना शिवनाशा म्पनुस्वरूपमिदाद्युमादायैव योत्स्ये

भेदप्र. तथाच घटस्वरूपस्यैव भेदत्वाद्गीकारेष्टनिवि
 ११ ल्यसुरवविकल्पमुद्रा मरु अन्यसाकांक्षास्व
 भावस्वघटस्यैव भेदत्वे अन्यसांक्षाविस्वाभाव्यं
 स्यादिति चेत् ब्रह्मसो अदेतस्वभावत्वे घटाभिन्ने
 ब्रह्मन्यन्यसाकांक्षातापतिस्तुल्यब्रह्मत्वेन निनूयमा
 रांसांक्षमन्नेन त्वेन नु निरूप्यमाणान्यसांक्षमप्य
 तुको विरोधः प्रकारभेदमादायावियि धइति चेत्
 तर्हि घटत्वेन निरूप्यमाणान्यसांक्षेस्तु भेदत्वेन नि
 रूप्यमाणोध्यसाकांभोस्तु प्रकम उदेन विनोवो
 धस्य नु व्यत्वात् केवलीमम घटत्वभेदपिधोः प्र
 कारयोभेदोस्ति तव सोपि दुर्लभइति विशेषं अभि
 न्नं ब्रह्मेति कथमन्यसाकांक्षतो निचेत् घटोभिन्नो
 भेदो घटइतिपि कथमन्यसाकांक्षमिति नुल्यं

कस्मादयं भेदइति तव पक्षे भूत्याकाक्षेति चेत् ब्र
 ह्मकेनाभिन्नमित्याकांक्षाया घटपक्षेपि सन्नातमे
 दः स्वरूपं चेत् भिन्नो घटइति भेदविशेषाणिका
 प्रतीतिस्तथापि कथमिति नुल्यं ननु घटादिस्वरू
 पं चेद्भेदस्तदायनो भिदस्तं नमप्यात्मन्यत्वर्भायये
 तूनस्ति प्रयोगिकं घटादिस्वरूपं भेदस्तथाव
 सति भेद एवेतन्नस्यान् निःप्रतियोगिकं भेदस्य
 द्वायानभ्युपगमादध्यगमेवापरिभाषापत्तेः
 तथाच घटप्रतियोगिकं घटस्वरूपं भेदइत्य
 पर्यपर्यवसानेपि घटो घटस्वरूपस्यादतो भेदव
 त्तायां सौभेदसाधनपर्यवसायीति महाता
 र्किकत्वं एवं घटस्वरूपस्य भेदस्य प्रतियोगित्वं
 घटस्वरूपमित्यनयादिशा घटोपि पटस्वरूपे

इत्यभेद

भेदप्र. मग्नस्वरूप एवेति चेत् न मेवंपट प्रति योगिकं पट स्वरूपं
१२ रूपं भेद इत्युच्यमाने पटः प्रति योगी यस्यो निबहुः
पदा २३ त्रीहिसमासाश्रयणादेव समस्य मानपदार्थी भू
तान् पटतदुच्य पदार्थो घटो भिन्नत्वेन तत्रैवोप
दर्शित इति त्वये वा भेदापादानस्याप्यहस्तिनत्वा
त् समस्य मानपदार्थादन्यस्यैव बहुव्रीह्यर्थत्वा
त् न हि चित्रगुर्देवदत्त इत्युक्ते चित्रयागवापि दे
वदत्तस्याभेदः प्रतीयते किन्तु हि गोविशेषणा
त्वमात्रं प्रकृतोपि पट भेदनेन घटस्वरूपेति रू
प्यमाशोपदास्यविशेषणत्वात् मात्रमदपुपेन
तत्त्वभेदोपीति एवं घटस्वरूपभेदप्रति योगी
पट इत्युक्ते कथं पटस्य घटान्भेदकत्वं पूर्वयुक्ते
सत्त्वान्न तस्याचयद्यद्वाक्यमुल्लार्यतया पटस्व

वाचकं तस्याप्यस्य धारणां वाचकं न भवतीत्यदोषः

त्वदोषः तन्निर्दिष्टे मेतत्त घटादय एव स्वरूपभे
दास्तत्वेन ज्ञायमानाः सप्रति योगिकाशनी
न तस्वरूपं भेद इति स्वरूपभेदस्यानुगन्त
स्यानुगन्त धर्मव्यतिरेकेणाकथं समय
ग्रहणतया च स्वरूपभेद इत्युक्ते कस्य स्वरू
पस्य प्रतिलभः स्यात् सकलप्रतिपत्तौ च
तत् स्वरूपं भेदत्वेनापि स्वरूपभेद इति पदेन
व्यवहियतेति चेत् स्वरूपशब्दस्य स्वरूपत्वे
न प्रवृत्तिनिमित्तेनोपलक्ष्यमाणत्वात् प्रवर्तमा
नस्य स्वरूपत्वावाधेनाशेषव्याप्तिपरस्य
प्रकरणासमाभिवाहारादिवत् तत्र ह्युदादि
व्यस्त्युपस्थापकत्वात् स्वरूपत्वं च निष्पात्त
ताभावासमानाधिकरणा धर्मत्वमेव स्वनि

भेदप्र. स्यु सप्रतियोगिकभात्रविषयाश्रेतिचेत्
१३ तत्किंसप्रतियोगिकपदार्थस्यायंतिथयोय
दितरनिरूपणो नैव निरूप्यते न तथा सति प्रमे
यत्वाभिधेयत्वादिनापि प्रकारेणानिरूप्यमा
रान्प्रभावं समवायादय इतरनिरूपणमप्येव
न आत्मानमेवात्रोपात्तं स्वयंतेवमानियम
मनङ्गपुनरुत्थश्चेत् अभिप्रायमविदुषः
स्तवेवोपलक्ष्यत्वात् न वयं सप्रतियोगित्वं निः
प्रतियोगित्वेवोवस्तुतः स्वाभाविकमेव प्रकी
कर्मः किंतर्हि यत्प्रकारावच्छेदेन यज्ञासं
नियमतो यद्विशिष्टज्ञानं मपेक्षते न तन्प्रका
रावच्छेदेन तद्वस्तुतः सप्रतियोगिकमिति प्र

मस्तथावस एव यदोद्यदत्वेन ज्ञायमानो निय
मो नात्यविशिष्टज्ञानमपेक्षते न तदोद्यद
त्वावच्छेदेन निःप्रतियोगिक इत्यभिधीयते स्वा
भावामावत्त्वेन ज्ञायमानो नियमतः स्वाभावज्ञा
नमपेक्षेव ज्ञायते इति तेन प्रकारेण सप्रतियो
गिक एव यद्यपि वानित्वेन वा हि ज्ञानमपि कदा
चिद्भूतज्ञानमपेक्षते अनुमिति रूपेण तो वानि
त्वेनापि वानिः सप्रतियोगिक एव स्यादित्युक्तं नि
यमत इति नाहि प्रातद्विकमपि वानित्वप्रकारकं
ज्ञानं धूमज्ञानापादित्येव धूमो वानिः प्रतियोगी
स्यात् यद्यपि वानित्वनिर्विकल्पकं वानित्ववि
शिष्ट-कल्पज्ञानं नियमतोऽपेक्षते इति वानित्वमपि व

भेदश्च नृः प्रतियोगि स्यात्तत्तथापि न तद्विशिष्टज्ञा
 १४ तमित्यपेक्षणीयज्ञाने वैशिष्ट्यं विशेषणान्
 पान्नं अन्यत्र गौत्वा च भवत्वा दोसहान कस्य म
 रूपविशेषकृत एव प्रतियोगि व्यवहारः
 कचिद्व्यघातकत्वा दिकृत इति यद्येव न हि
 घटादयो निः प्रतियोगिकाः घटाभावादय
 थ सप्रतियोगिका इति किं कृतो व्यवहारमे
 द इति चेत् न यत्तदपदार्थस्य यदसाधारणं वा
 चक्यं दंतत्रय तत्प्रवृत्तिनिमित्तं तत्प्रकारकज्ञा
 नस्यैतद्विशिष्टज्ञानसापेक्षत्वनिरपेक्षत्वं प्र
 युक्त इति गृह्यमाणं यद्यपि संयोगस्य प्रमेयप
 दं संयोगस्याधारणं कारणं वाचकं न भवती
 यद्यपि संयोगस्य प्रमेयपदं = २

वाचकं तत्तथाप्यसाधारणं वाचकं न भवतीत्यदोषः १

त्वदोषः न तस्मिन्निमित्ते न तद्घटादय एव स्वरूपमे
 दास्तत्त्वेन ज्ञायमानाः सप्रतियोगिका इति
 न तत्स्वरूपं भेद इति स्वरूपमेदस्यानुगन्त
 स्यानुगन्त धर्मव्यतिरेकेणाकथ्यं समय
 ग्रहणं तत्तथा च स्वरूपमेद इत्युक्तोक्तस्य स्वरू
 पस्य प्रतिलोमः स्यात्तत्सकलप्रतिपत्तौ च
 न तत्स्वरूपं भेदत्वेनापि स्वरूपमेद इति पदेन
 व्यवहियतेति चेत् स्वरूपशब्दस्य स्वरूपत्वे
 न प्रवृत्तिनिमित्तेनोपलक्षणीयत्वात् प्रवर्तमा
 नस्य स्वरूपत्वावधिना शेषव्याप्तिपरस्य
 प्रकरणासमाभिव्याहारादिवत् तत्र द्वयादि
 व्यस्त्युपस्थापकत्वात् स्वरूपत्वं च निष्पात्त
 ताभावासमानाधिकरणा धर्मत्वमेव स्वरूपेति

भेदप्र.
१५

सोयो धर्मस्तस्य योऽन्यत्वंताभावस्तदसमा
नाधिकरणा धर्मवत्त्वमिनिषावन् अतए
वनघटस्वरूपं पटस्तस्य घटनिष्पद्यमानस्य
ताभावसमानाधिकरणा धर्मवत्त्वान्नवा
घटान्नरस्वरूपं घटान्नरं न त्राप्येकतर धर्म
स्यापरस्यात्रान्यत्राभावनैयत्यान् न च १
घटनिष्प संयोगा न्यत्राभावसमानाधिक
रणात्तद्वदस्य तदघटायोपितदघटस्व
रूपं न स्यादिति वाच्यं अत्रान्यत्राभावपदेन प्रा
नियोग्यसमानाधिकरणा न्यत्राभावस्य
विवक्षितत्वात् अभावस्यापि यथा कथा वि
नूयत्यासत्यास्वनिष्पान्यत्राचावातमाना
धिकरणा धर्मवत्त्वस्य विद्यमानतया स्वरूप

शब्दवाच्यं अतएव स्वरूपमिच्छते स्वरूपोप
स्थितो विशेष प्रणिपादनाय घटस्वरूपं पट
स्वरूपमिति न तत्र समभिधादार प्रयत्नः अय
मेव च धार्मो घटस्वरूपस्य भेदत्वं न तत्र कारव
छेदेन ज्ञायमानो घट इतर निरूपणा धात
निरूपणोत्तरं अतः संहितोपाधेरूपहितं प्र
त्यया योरां भेदत्वाभावाद्भियन इति योगवि
धुयरां भेदो न स्यादित्यस्मात्कं स्वतन्त्रस्वभेदो
पपादनाया स इति चेत् स्वरूपं चेद्देस्तस्या मु
क्तिस्वरूपे दृष्टे रजताद्देदागृहीत इत्यभेदोरोपो
न स्यात्तस्या च हरादनभिव्यक्तकारवराणादि पुरुष
स्वरूपे स्माराद्वी पुरुषो वेति संशय इति चेत्

मिथ्या इति प्रमाणं कृत्या नो न्या भवरूपं
दत्तया प्रारिभेदो भेदस्य भेद न चान्योन्या भेदो
एतेन भिन्नानरे भवनाम नैक्यभावर

भेदप्र. मेवं न हि भेदग्रहमात्रं संशयविपर्ययोर्विशोधिः
 १६ किन्नामारोप्यारोपविषयगतधर्मयोरन्योन्य
 स्मिन्नभावदर्शनं आरोप्यधर्मस्यारोपविषये
 व्यतिरेकदर्शनस्याभेदत्वेन भेददर्शनं वा आरो
 प्यधर्माधिकरणाारोपविषययोरन्योन्याभा
 वदर्शनस्याः तथैवावधारणात् नप्यावत्वरू
 पभेदग्रहे संशयविपर्ययो न स्यात्ता मिति
 रिक्तम्वचः ननु यदि प्रतियोगिना निरूप्यमा
 रो घटा एव भेदः स्यात्तदा केनपि प्रकारेणानि
 रूप्यमांशानीलमपि पीतं भवेदिति चेत्त न आ
 पादकाभावात्तत्र विकल्पयोर्घटभेदत्वयो समा
 वेशवच्ची लपी न योनी तत्त्वणीतत्व द्वयोरपि

रु=

वा समावेशः स्यादिति हि ज्ञात्तु न रमे न न व्या
 म्यमूक्तकत्वात् यथाव नीलपीतयोनी तत्त्वपी
 ततयोर्घातस्वरपरिस्थिति कत्वं नियमेनार
 स्माभिरनुक्रियते तत्तथा यस्त्वभेदद्वयो न्येतत्त्व
 याङ्गीक्रियते तदा तावन्नेव सिद्धे भेदे विवाद एव
 स्वे- योपर्यवसेत्तयच्चोक्तं भेदो ह्येव न स्यात् भेदो ह्येव
 तान्त्ररीपकतया भेदो ह्येव शास्त्रज्ञान स्पष्टासा
 राय ननु भेदो ह्येव शोषाति न द्विपरीतं अत्र भेदप्रत्य
 यस्य भेदविषयतानैव त्वात् न हि भेदमनुहि स्य
 भेद इति वीः संभवतीति योगितया भेदभावना व
 श्यकत्वात् भेदेन प्रतीयमाने अभेदमानमना
 वश्यकं न हि भेदपदाद्भेदप्रतीयमाने अभेदप्र
 प्यात्तस्यापदार्थत्वात् सर्वधिषां च भेदविषयः

भेदप्र- त्वं वैशिष्ट्यविषयतया प्रागेव दर्शितं न स्माद
 १७ भेदं नो हिरवन्ती धात्रं भवेद्वैरवन्त न दमेत्यदि
 मनोरथमात्रमिति घटपटौ न भिन्ना विविधार
 मर्थिकभेदनिषेधोपारा र्थिकभेदनिषेधोवा वे
 नुभयप्याभेदसिद्धिपारमार्थिकस्थानिषेधेता
 दृशस्य प्रतियोगिनो नित्यवदत्वयः अपारमा
 र्थिकनिषेधे च मदद्युपगम्यमानपारमार्थिक
 भेदेन निषेधानत्वप्य देवभेदसिद्धिः अभाव
 ज्ञाने प्रतियोगिप्रमाणापेक्षिता विण्डुततज्ञा
 नमात्रमिति चेत् न ह्यभेद इत्यप्रमितभेदविर
 द इत्यवार्थः पर्यवसन्नस्तथाच किं न स्थिन्नत्व
 भेद इति भेदं न निषेधामः किं नाम धर्मान्तरमे
 व ब्रूम इति चेत् न यदि भेदविरोधितद्यविरोधनि

रूपकतयेव भेदसिद्धिरप्यभेदविरोधितदा घट
 पटयोरभेदनामकं धर्मान्तरं द्रव्यत्व एा धिची
 त्वादिवत् यदि प्रतीतिप्रथमवतरेत कस्तन्निषे
 धाययने प्रतीयत एव श्रुतेरिति चेत् न श्रुती
 नां भेदविषयतो यथा दना श्रुतिव श्रुत्या यद
 दैतं प्रतिपाद्यते तत किं व श्रुतादिनिष्पन्न व-
 न्न ह्यनिष्पन्नो भयमन्न ब्रह्मस्वरूपं आद्ये भेद
 दविरोधिभेदा विरोधिना तल यप्याधिभेदसिद्धि-
 द्वि- एकत्र विरोधनिरूपकतया अन्यत्र श्रुति
 प्रतिपन्ना दैता विरोधा देव अप्यब्रह्मनिष्पन्न
 मेवा दैतं नाम धर्मान्तरं तदपि भेदविरोधित्वतद
 विरोधित्वाभ्यां प्रकाराभ्यां भेदसिद्धिः अप्यत्र
 सप्रपञ्चो भयानिष्पन्नं दैतं धर्मः प्राप्तीपाद्यः

श्रुति

भेदप्र. तस्यापि भेदविरोधे भेदसिद्धिस्तदविरोधे च २
 १८ सिद्धिः यथा चोभयगनमधेनं मन्त्रयेन न्यास
 त्वं मप्युभयगनमस्तु अथ ब्रह्मस्वरूपमेवाऽ
 ननु धर्मोत्तरं धेनं अरुनिप्रतिपाद्यतद्वानजो विवादः श्रुत्या
 भेदस्याप्रतिपक्षेपान् अर्धेनं प्रतिपाद्यते किं
 धेनं निषिध्यत इति चेत् धेनं निषेधोऽपि ब्रह्म
 मित्रेण वा आधेक्यं धेनं निषेधो ब्रह्मरा
 एव विधेः स्वधेः ननु स्वरूपं भेदस्तदा स्यद्यदि
 नानानास्वरूपं स्यान्नानात्वे चान्योन्याभावाधी
 नं त्वया वाच्यमन्योन्याभावस्तु भेदः सर्वथा
 प्यनुपपन्नः तस्याहि अन्योन्याभावस्तादा
 न्याभावः तस्य च तादात्म्यं घटपटयोः प्रतियो
 गिवाच्यं तस्य च सिद्धौ सिद्धमधेनमसिद्धावत्

नासतो न विशेषणत्वं संभवनीयं तद्विशिष्टं
 उपलक्षितो वा. अभावप्रत्ययोनस्यात्. अभा
 वप्रतीक्षा उपलक्षणा न यावा प्रतियोगिभासन
 इति एवं वसन्तिकप्यं संसर्गविदस्य भेदस्तथा
 चाऽभाववान्ना हि ध्वस्तपनवाराधनुनस्य
 र्द्रस्फुटाकरां न च घटः पटो यटश्च पटो घटत्वं
 पटत्वाभ्यामवधिश्च प्रतिषिद्धत इति वाच्यं ए
 वं सति घटत्वं पटत्वं योरवच्छेदकधर्माभावा
 न्नयोरन्योन्यास्मिन्निषेधानुपपन्नावन्योन्या
 भावान्मकमेदाभावादन्योन्यधर्ममन्योन्या
 स्मिन्निघटपटयोरभेद एव पर्यवसन्न इति
 चेत्तमेव अभिप्रायानवगमन्तु न ह्यन्योन्यात्
 दात्म्यं प्रतियोगिभूतोऽन्योन्याभावेन प्रति

भेदप्रयोगप्रसिद्धिनिवन्धननादिशिष्टं ननु फलान्ति नः-ये
 १८ तत्प्रतीत्यबुदयप्रसङ्गेन वा घटत्वपटत्वयोरिव
 प्रतियोगित्वमाचक्ष्महे येन संसर्गभावाविशे
 षप्रसङ्गेन वा घटपटयोरन्योन्यास्मिन्निषेधा
 नादात्माभावव्यवहारमायेन घटत्वपटत्वयो
 स्वगतावच्छेदकधर्मविरहिनिवन्धस्तयोरन्यो
 न्याभावविरहस्यान्-किन्नामघटत्वमेव प्रतियो
 गिनं ब्रूमः सच यदि संसर्गवच्छिन्नानि विधिष्यन्ते
 तदा संसर्गभावप्रतीतिस्तदा म्यावच्छिन्नश्रेन्नि
 विधिष्यन्ते तदा तदा तस्याभावप्रतीतिरिति विशेष
 यः नतु तदा तस्य प्रतियोगित्ववच्छेदकत्वे
 स्य प्रतीतिस्तदवच्छेदमेवेति चेन्न नः घटस्य
 प्रतियोगितोपदवच्छेदकत्वादात्म्यं तस्य घटए

वप्रमितत्वान्न न हि घटतदात्मानघटः तत्रु
 घटनिष्पन्नादात्म्यं चेत्तपटे निविध्यन्ते तदा
 तादात्म्यप्रतियोगिकसंसर्गभाव एवायमि
 ति चेन्न तदा तस्य प्रतियोगित्वान्न घट
 तादात्म्यं पटे नास्तीति प्रतीतिरिति तादात्म्यमेव
 प्रतियोगित्वेन परिस्फुटतीति चेन्न तत्र तादा
 त्म्यसंसर्गस्यैव निषेधत्वात् संसर्गभावाद्गी
 कारान्-यत्र घट-पटेन भवतीति न भवत्यो घ
 टेन-तत्र तादात्म्यावच्छिन्नो घट एव प्रतियोगी
 तिसंसर्गभाववेलदारायान्-प्रतीतिवेलदाराया
 देव प्रत्येन व्यवेलदारायसिद्धे न हि घटः पटे
 न भवति क्वचित्तादात्म्यं क्वचित्संसर्गिति घटः पटे
 नास्तीति प्रतीत्योन्नेति तदारायं ध्यायावात्तानुभवे

= क्वचित्तादात्म्यं क्वचित्संसर्गभाव अवच्छेदक इत्यर्थः-

ने
 प्रद ३. किंच भूतलघुत्वेऽपि घटस्य घटो भूतलं न भव
 २. नीति भूतलेऽभावः प्रतीयते संवन संसर्गभा
 वः भूतले घटसंसर्गस्य प्रत्यक्षसिद्धत्वात् एव
 च घटे घटो नास्तीति न नादान्म्याभावः घटो
 नादान्म्यस्य घटेत्ययाचङ्गीकारात् न स्माद
 स्यतयोरभ्यवयोर्द्वादः सवप्रतियोग्यभेदेऽपि प्र
 तियोगिनावच्छेदकधर्मभेदप्रयुक्त एवेति
 युक्तमुक्त्यध्यामः ननु यदि प्रतियोग्यभेदापि
 प्रतियोगिनावच्छेदकधर्मभेदादभावभेदः
 स्यात्तदोहदृष्टा धिर्वीनिह पटः इत्यत्रापि दृष्ट
 वीत्यावाधिन्न प्रतियोगिको घटत्वावधिन्न
 प्रतियोगिकेऽप्यन्यो घटस्यैवाभावस्यादिति
 चेत् अस्त्येवान्नाभावद्वयं परं तत्रापि संसर्ग

स्य प्रतियोगिनावच्छेदकतया संसर्गभावव्यप
 देशः न त्वत्र घटत्वा धिर्वीत्वाभ्यामेव प्रतियो
 गिनावच्छेदनेन तत्संसर्गराग्ये च घटः पटो
 नेत्यत्र घटत्वेमेव प्रतियोगिनावच्छेदकां न
 तन्नादान्म्यं न प्याच केयं प्रतरप्यायत प्रतियो
 गित्वेन प्रतियोगिनावच्छेदकत्वेन वा अत्र प्रती
 यमाना येव तर्हि तस्य संसर्गो नादान्म्याभावसं
 सर्गभावयोः सीमा विवादेनियन्तारा विनिर्च
 नमेवं नेह घट इत्यस्याः प्रतीति घटसंसर्गो भू
 तले नास्ति नेह संसृष्टानेह घटो वर्त वर्तत इ
 त्यादिना विवरणान्न घटः पटो नित्यस्यास्त
 घटान्म्यं न घटो घटस्वरूपं न पट इत्यादिना वि
 वरणात् तस्याच विवरणा विप्रियमायायोर्य

भेदप्र. विशेषात्कथं संसर्गात्तादात्म्ययोः प्रतीतिः
 २१ असतिचास्मिज्जुभेदे. अग्निहोत्रं जुहुयात्स्व
 र्गकामश्चादौ श्रुतिपक्षयान्तिनात्वयाहेतुफ
 लभावापिकप्यनुपपद्यनीयः तस्य भेदगमत्वा
 त् अन्वयासमासादितदाप्रिघटयै न प्रवर्तते
 दंडात्मनो घटस्यापि न नासादितत्वात् तदस्य
 स्य संश्लेषि घटासत्त्वं चेन्न दान्तेदं सीतन विरु
 द्धधर्माध्यासादेव भेदसिद्धिः सिद्धस्य कारणा
 त्वादसिद्धस्य वकार्यत्वात् असति च घटमाने भेदे
 येत्युक्तोपठमप्यानयेत् घटार्थं मृद्वत्तत्तमप्यु
 पाददीततन्नुवद्यामृदमापीनोपाददीतवाजये
 यसाध्यस्वर्गार्थिकलंजमपि भेदयेत् वाजयेय
 कलंजमदाणाये भेदात्स्वाजयेय जन्मस्वर्गकलं
 ल

जलद्वाराजन्यनरकयोः भेदान्नूणांदद्यादिति
 विधेरासममपि दद्यान्नूणां समयोः भेदान्
 स्यान्नपि वेदिति नियेद्यात्तादीमपि नपि वेदित्या
 दिष्टो नस्मार्त्तलोकिकवहुवित्तव्ययायाससा
 ध्यसकलव्यवहारविस्तृतः स्यात् आगमेवित्तव
 प्रज्ञाकर्मत्वाच्च तदागमप्रतिपाद्यस्वर्गाष्टजा
 दिपारमार्थिकत्वेकप्रदेकः कोवानुपनिषदे
 कदेशप्रतिपाद्यत्वाभिमतब्रह्मैकज्ञोऽप्य
 वाकर्मपरश्रुतिभिर्ब्रह्मैकज्ञोऽप्यप्रतिपाद्यते
 नाभेदप्रतिपाद्यकश्रुत्याभासानां पारिष
 त्तस्यादिति चेत्स्वर्गाष्टर्वादयश्चेत्तन्प्रतिपा
 द्यवपारमार्थिकत्वावैतवाहेतुपारिषाध्य
 अथस्वर्गादयोऽप्यपारमार्थिका एव तदाब्रह्मा

भेद प्र. द्वैतपारमार्थिके त्वेकस्ते प्रतिपूः स्वर्गादयः श्रुतः
 २२ निप्रतिपाद्या त्वान्यपारमार्थिका भेदस्त्वमीषी
 पाद्यं श्रुत्य प्रतिपत्त्यादपारमार्थिकमिति चेत् स्वर्गा
 दयः संतु पारमार्थिकाः श्रुतिप्रतिपत्त्यादौ
 तु फलभावोपपत्तौ मीषामस्तु पारमार्थिक इत्ये
 तावदेव तावदस्माकमप्यो दीतमपानतनः क
 मेशावेदे तु फलभावादिभिस्त्वापारमार्थिक
 त्वरक्षेभे भेदोऽप्येदिष्यते न दारुदत्तमपित्वा
 मना दृश्यभेदस्यैव स्तिवस्तुतस्तु भेदस्यैव श्रु
 तिप्रतिपाद्यत्वं तदुक्तदक्षिमतमभेदस्यापीति
 दर्शितं प्राक् ननु कएवमाह यद्वेदो नास्ति. १
 किंतु सकललौकिकवैदिकव्यवहारधुरीणो
 व्यवहारको भेदोऽस्त्येव नहि मिथ्या सत्यभेदो

ज्ञानरूपेति हि = ३

पिनास्माभिरङ्गाक्रियत इति चेत् उच्येते कि
 मिदं व्यावहारिकत्वं नाम यस्य ब्रह्मणि विरहो
 भेदेव सत्त्वं ज्ञाननिरूप्य विषयत्वमिति चेत्
 न. इष्टत्वात् ब्रह्मराययेतस्य विद्यमानत्वाच्च
 ब्रह्मणि ज्ञानविषयत्वं नास्तीति वा को न यदि
 ज्ञानं जननीयं तदा ज्ञानविषयत्वमवर्जनीयं
 न चेत्तदा सगुणं ज्ञानविषयमवर्जनीयं अथ
 व्यवहारो भिलापरः तद्विषयत्वं व्यावहारिकत्वं
 मिति चेत् न ज्ञानविषयत्वपक्षोक्तदोषो मोक्षा
 त् नयनानयनमादिरूपव्यवहारविषयत्वमेव
 व्यावहारिकत्वमिति चेत् अन्योन्याभावरूप
 भेदे तदभावात्तननुज्ञानेष्टाप्रयत्नादिविषय
 त्वं यद्यपि व्यावहारिकत्वं प्रवृत्तेनोपपद्यते तथा

भेदप्र. २३. पिवातत्त्वमेवव्यावहारिकत्वंपारिभाषितमि
हविवक्षितमितिचेत्तच्चाधोवियरीतप्रमात्रदि
वयत्वंवाव्यत्त्वमिति यदितदात्वेयैवप्रमावि
षयत्वेनप्रमाणात्कत्वमुपपादितंअप्यभ्रम
विययत्वंवाध्यत्वेनदामेदःपारमार्थिकइति
ज्ञानित्वयाभ्रमत्वेनाङ्गीक्रियमाणोपारमार्थि
कत्वांशेवाधोपिधर्मांशेवाधनैद्देदस्यावा
ध्यन्नुमित्यापातंधर्माणांसर्वमभ्रातंप्रकर
नेनुविपर्ययइत्यभ्युपगमात्तत्त्वायमेदत्वेन
भेदोनवाध्यतइतिसिद्धिंअन्यथाब्रह्मपा
रमार्थिकमित्यपारमार्थिकत्ववाद्येब्रह्मणो
पिवाध्यत्वंस्यात्. अप्यद्यदोभिन्नइतिज्ञानं
भ्रातंतत्रचप्रकारेभेदएवअतस्तस्यवाध्यत्व

मितिचेत्. नचटपटौभिन्नावित्यादिज्ञानेप्राप्त्य
द्विकश्चोत्तोपयत्तिकथाधानांनिरसनान्निर
सिध्यमाणात्वात्. क्वचित्कालेक्वाचिद्देशेक्वा
चिद्विषयेभेदस्यवाध्यत्वेपिसर्वत्रवाधान्नहि
साक्षात्त्रिकोवाधःत्वयापिशक्योपदर्शनमवा
ध्यत्वेनाप्राक्व्यवस्थपतत्त्वमित्यविवक्षितारिक
त्वमितिचेत्. न. तस्यब्रह्मणायपिसमानत्वात्
तत्रश्रुतिप्रतिपाद्यत्वादेवाध्यत्वव्यवस्थिति
रितिचेत्. न. भेदस्यापिश्रुतिप्रतिपाद्यत्वोप
पादनान्नभेदग्रहेकेषामपिकदापिकुत्रापि
वाधोनास्तीतिवाच्यंत्वयाज्ञायन्ते. येनभेद
स्यवाध्यत्वमन्यसइतिचेत्. न. व्यवस्थाय
मानवाध्यत्वमवस्थितिरहोदेवावाध्यत्वसि

भेदप्र. ३६. अस्यांकप्यायांत्वमेवव्यावहारिकोपप
 २४ दकतायामासूहोसियानुवाधाविरहोस्मा
 भिर्यवस्थापनीयस्वत्रयेनप्रकारेणब्रह्मसा
 दातकारस्यविरहस्त्वयोगपाद्यःसएववेदस्मा
 भिरुपपाद्यितंशक्यएतावन्नेवास्माद्वायिते
 नव्यवहारिष्यस्मिन्ननुब्रह्ममिन्नून्मेवव्याव
 हारिकत्वमितिचेत् नएतादृशव्यावहारि
 कत्वस्यास्मदपेक्षितत्वात्तन्नेदमिन्नत्वेनब्रह्म
 योपिव्यावहारिकत्वस्यसवयंचत्वात्तब्रह्म च=
 मिन्नत्वस्यत्वयाम्युपगम्यमानस्यपारमार्थि
 कत्वेभेदपारमार्थिकत्वस्यसिद्धत्वात्तच्चअस
 त्यत्वंव्यवहारिकत्वमितिचेत्असत्यत्वमिति
 वाध्यत्वेचेत्तदोक्तमुत्तरंअप्रमाणिकत्वंव

प्रमारागोचरात्तोपपादानेनैवनिर्द्घंअलीक
 त्वंविधिनिषेधव्यवहारगोचरत्वोपपादने
 नैवापास्तंअसत्त्वंव्यावहारिकत्वमितिचेत्
 तद्यदिसन्नाह्योगित्वंतदामन्यामहोत्योत्या
 भावस्यसन्नाह्योगित्वानभ्युपगमान्नअत्रवि
 त्वमेवासत्त्वमितिचेत्इसत्त्वान्नभावप्रति
 ष्ठागित्वमितिचेत् न. सत्त्वादिवमिष्यात्
 त्वमेवव्यावहारिकत्वमितिचेत्तमिष्यात्त्व
 मितिप्रमाणीकत्वंयदिनत्रोक्तमिष्याय
 दाभिधेयत्वंचेत्तत्तत्संदेहेतैर्नैचरसंदेहे
 मेवजाद्यस्तस्यब्रह्मरापापिरुकरत्वात्तद्वि
 नीय. तत्संदेहेतैर्प्रापककोषव्याकरणादौ
 भेदपदपर्यायत्वेतमिष्यालीकादिपदाना

भेदप्र. २५ मननुशासनान् अमोक्षमेव कल्पमेव व्या
वहारिकत्वमिति चेत् न. इष्टत्वात् अन्यंति
कडुःखाभावस्य मोक्षतया ह्यन्यो न्योभावः।
भिन्नत्वात् मोक्षोपायज्ञानाविषयत्वमेव व्या
वहारिकत्वमिति चेत् न. अवशामनननि।
दिध्यासनादीनां मोक्षोपायज्ञानानां शरी
रात्मभेदविषयकत्वात्. भेदज्ञानार्थमेव
तहि अवशादीनामुपयोगं सप्रतियोगिक
त्वमेव व्यावहारिकत्वमिति चेत् न. इष्टत्वा
त् अहेतुविरोधित्वमेव व्यावहारिकत्वमि
ति चेत् न. इष्टत्वात्. वैपरीत्यस्यापि सवचत्वा
च्च प्रपंचान्नगतित्वं वैद्यावहारिकत्वं तदा प्रपं
चहिर्गतित्वेन ब्रह्मणा एव किन्न व्यवहारिका।

त्वं स्यात् प्रपंचस्यैवं विकल्पकदर्पणीय
त्वाच्च अविद्यादशावेद्यत्वं चेद्वावहारिक
त्वं तदान किंचिदनिर्लसं वैपरीत्यं वस्तुवचं अ
विद्याविषयत्वं व्यावहारिकत्वमिति चेत्
न क्वचिन्नप्यापि पारमार्थिकत्वात्तने जड
त्वं व्यावहारिकत्वमिति चेत् न. इदं ज्ञान
विषयत्वं तदाऽनुजानीमः अप्यात्माभिः
न्नत्वं नप्याप्यनुजानीमः अप्यानंदमिन्नत्वं
नप्यापि नानिर्लसं मुक्तेनावेद्यत्वं मेव व्याव
हारिकत्वमिति चेत् न. इष्टत्वात्. भेदस्य पार
मार्थिकत्वे मुक्तिदशायां कथं न वेद्यत्वमि
ति चेत् वेदनावीरहादेव ब्रह्मणा स्तदा कथं
वेदनमिति चेत् इयमपि तव भ्रात्रे तस्माद्वा

भेदप्र. वहारिको भेद इति. तत्राङ्गीकारेन किंचिदनि
 २६ सुमापादयानिकेवलं पारमार्थिकत्वं व्यावहारि
 कत्वमिति ब्रह्मप्रपञ्चयोर्भ्रमवयं प्राचीनैर्दृष्ट
 वेद्यानिभिः. शिवमस्मिन्याद्येतवोधिनाम्ना
 र्चाचीनाम्नापि वेदान्निनो व्यामुग्धा एव वर्त
 नेवस्तनः प्रमाणा सिद्धतया ब्रह्मप्रपञ्चयो
 विशेषो नास्त्येव व्यावहारिकत्वादेव च प्र
 पञ्चस्य पारमार्थिकत्वं तस्या हि भेद पारमा
 र्थिकः व्यावहारिकत्वान्न युत्तया रमार्थिकं
 तद्व्यावहारिकं यथा ब्रह्म तन्न वायं न व्या
 वहारिक. तस्मात्पारमार्थिक इति व्यतिरे
 की यद्वा पारमार्थिकत्वाभ्यां विवादपदं भेदः
 पारमार्थिकः व्यावहारित्वान्. यद्यद्व्यावहा

रिकं तत्तत्पारमार्थिके यथा ब्रह्म पारमार्थि
 कत्वं व्याप्य व्यावहारिकत्वं वांश्रायं तस्मात्
 पारमार्थिकः साधनविकलो ह्यस्मान्न इति
 चेत्. न. ब्रह्मरूपोपि व्यावहारिकस्य प्रमाणा
 सिद्धत्वात् व्यावहारिकत्वं व्यवहारगोचरत्वं
 तच्च ब्रह्मरायस्य स्ति ब्रह्मेत्याभिलापरूपव्यव
 हारसत्त्वात् तत्तानरूपव्यवहारसत्त्वाच्च त्वन्म
 ते घटाद्यात्मनो ब्रह्मरूपो नयना नयनादिरू
 पव्यवहारसत्त्वाच्च ब्रह्मन व्यावहारिकमित्य
 तन्नो नित्ये धरूपव्यवहारस्यापि त्वयाम्य
 पगमात् व्यवहारिकत्वं नित्ये धेव्यव्यवहारिक
 त्वमयं न सिद्धमेव तस्मान्न पथायथा व्याव
 हारिकत्वं नित्ये धो ब्रह्मणि तस्या तस्या व्या

भेदप्रवहारिकत्वमनिवारणीयमेव. अव्यावहा
 २१ रिकंकप्यंव्यावहारिकंस्यादिदिचेत्. आ
 त्मानमुपालभच्ययेनसंरुटनरंव्यवहारं
 ब्रह्मणायश्यन्नपिअव्यावहारिकत्वमभ्यु
 पेपिषिरेकमेवादितीयंब्रह्मेतिश्रुतिरप्य
 द्वितीयत्वादिनारूपेणब्रह्मव्यवहारणीय
 मित्येतन्नपरैवतथायनदृष्ट्वाहिस्यसाधार
 नवेकत्वंप्रथमानुमानंनहिगतांब्यानिरे
 कव्याप्त्यभावादितिचेन्न. न. त्वन्मतेननत्र
 व्यानिरेकसत्त्वान्न. यदाभेदःपारमार्थिकः
 वेद्यत्वात्तयदेवंतदेवंयथाब्रह्मनथावायं
 नस्मान्नथावेद्यत्वंचवेदनविषयत्वंतच्च
 तवमतेब्रह्मणायप्यस्तेवभेदःप्रमविषय. ता

नविषयत्वात्तयदेवंतदेवंयथाब्रह्मनथा
 चार्थनस्मान्नथाशक्तिनिष्यतयाज्ञानेन
 त्वे तत्तयंब्याभिचारश्रुतिचेन्न. न. रजनत्वस्यप्रमा
 विषयत्वात्. रजनत्ववैशिष्ट्यमुक्तौभास
 नेनचनप्रामाणिकमितिचेन्न. न. रजनत्व
 वैशिष्ट्यस्यरजनेपारमार्थिकत्वात्तज्ज्ञाहि
 तदनिरिक्तवैशिष्ट्यंभासतेसुक्तौतहिमन्तौ
 रजनज्ञानंकप्यंभ्रमंइतिचेन्नव्यधिकरसा
 प्रकारवधिरन्नविषयतयाप्रतियोगित
 शो याविषय्याश्रुतिप्रकारकतयाविशेष्यनि
 स्मान्नभावयोगिधर्मप्रकारकतया
 प्रतियोगिकतयावान्तत्वंसद्विषयतया
 वाणोग्दीप्याद्यनुरूपतरजनत्वस्यस्मरसो

भेदप्र. स्वतिमुक्ता विंदियसन्निहृत्मा यांभुक्तिरजत
 २८ योर्ज्ञेदग्रहाभावसामग्रीवशात्तत्तादृशारो
 पसंभवान् नप्यावनेयाधिकानांशेयत्वा
 प्रमेयत्वयोरविनाभावएवेतिनव्यभिचा
 र्यननुरजनतादान्म्यंभुक्तोनास्तिनप्या
 चकप्यसदेववैशिष्ट्यंभुक्तोभासतइत्युक्ता
 करिष्यमितिचेन्नूनूकिरजनतादात्म्यस्य
 काचिदभावोस्तीत्येवेनस्यापरमार्थिकत्वं
 तदातादृशमपारमार्थित्वंपटपटादीनांस्त
 र्वेषामप्यह्रीकुर्मइतिछूर्मनेस्तवालंमर्मपी
 ड्याकोहिघटादीनमभावप्रतियोगिकत्वं
 नाङ्गीकरोति एतेनस्वप्रदृष्टकामिन्या
 दीनमप्यितरङ्गप्रसङ्गनुभूतचंद्रभेदादी

नामपिपारमार्थिकत्वमभ्युपगच्छतामस्मा
 कंननदृष्टमान्नावधंभेनजागराद्यवस्त्वानू
 यमानघटपटतद्भेदानामपारमार्थिकत्वा
 त्मानंतत्किंचिदानीहसमायादयतीत्यवधा
 तत्वांसत्त्वोपरक्तमसदपिश्रमेभासतइतिपक्षो
 स्माभिन्नाङ्गीक्रियतएवतदादायापिदृष्टान्ना
 वकाशःनवस्यादिनि घटःपटप्रतियोगिका
 न्योन्याभावान्यन्ताभावरहितःपटत्वप्रतियो
 गिकात्यन्ताभाववत्त्वान्नयंचत्तपटत्वप्रतियो
 गिकात्यन्ताभावंनमत्तवेतिननूपटप्रतियोगि
 कान्यात्याभावान्यन्ताभावरहितःयथापट
 नवनयंपटत्वंप्रतियोगिकात्यन्ताभावरहितः
 पटत्वप्रतियोगिकात्यन्ताभाववत्त्वान्नयंचत्त

भेदप्र. पटत्वं वा न तस्मान्न पटप्रतियोगिकान्योन्या
 २८ भावान्नान्नभावरहितः घटपटनिष्मान्योन्या
 भावप्रतियोगियटस्य प्रतियोगिकान्नान्नभा
 वत्त्वान्नयदेवं तदेव यथा लोचनं तस्यावायं तस्मा
 त्तप्येति प्रमासाध्यद्गृह्णन्तवनेनाद्यं वा घटा
 पटावन्योन्याभेदवत्तौ अन्योन्यधर्मान्नान्नभा
 वावत्त्वान्नयोऽन्योन्यधर्मान्नान्नभाववत्
 न्नोऽन्योन्याभेदवत्तौ यथा धर्मान्नान्नभा
 वावत्त्वान्नयोऽन्योन्यधर्मान्नान्नभाववत्तौ
 यथा विद्याविद्येऽन्योन्यधर्मान्नान्नभावव
 न्नोऽन्योन्याभेदवत्तौ घटयंपटता
 दात्मभावश्चिन्नप्रतियोगिकाभावसमानाधि
 करणपटत्वासमानाधिकरणाधर्मत्वात्तु घट

न्नपटतादात्म्यावच्छिन्नप्रतियोगिकाभावसमा
 नाधिकरणां नासौ पटत्वासमानाधिकरणा
 धर्मो यथा पटत्वं न चेत्तन्न पटत्वासमानाधि
 करणधर्मतस्मान्न पटतादात्म्यावच्छिन्ना
 प्रतियोगिकाभावसमानाधिकरणमिति व्य
 तिरेकी घटवद्भूतत्वं घटप्रतियोगिकाभावा
 धिकरणां घटत्वप्रतियोगिकाभावाधिक
 रणात्त्वान्न यद्यत्र घटत्वप्रतियोगिकाभावा
 धिकरणां तत्र घटप्रतियोगिकाभावाधि
 करणां यथा पटघटत्वप्रतियोगिकाभावा
 धिकरणां चेत्तस्मादघटप्रतियोगिकाधि काभा
 वरामन्त्रयदा विशेषणमहिम्ना संसर्गभाव
 वाधेत्योन्याभावसिद्धिः एवं घटपटकपालं वत्त-

भेदप्र. यत्तैकतयेतदेवसाध्यम् एवंरूपं त्वसमानका
 ३. लीनस्वप्रनियोगिकोभावसमानाधिकार
 सांगुदात्वात्संयोगवन्नरसादीनामापियत्त
 समत्वात्तन्वाभिचारः एवंसंयोगमेवदृष्ट्वा
 त्रीकृत्यदृष्टिनिमज्जपदार्थपञ्चकमनुमानं
 प्रयोक्तव्यंवाभिचारसमोत्सानरसनीया
 प्रपञ्चः सत्यदृश्यत्वात्त्रयत्रसत्यंननदृश्यं
 यथाब्रह्माद्येननवायेदृश्यस्तस्मान्नसत्यः मु
 क्तोरजततादात्म्यं दृश्यमपिनसत्यमिति व्य
 भिचारश्चिचेत् न. तस्यापिसत्त्वत्वात्तमाधि
 तंचनन्नसत्यत्वा प्रपञ्चः परस्मार्थिकः अमि
 धेयत्वात्त्रयद्यदिभिधेयंतनत्रपारमार्थि
 कंयथाब्रह्मपारमार्थिकचव्याप्याभिधेय

त्ववांश्चीयंतस्मान्नपारमार्थिकः स्वप्नागुभू
 तप्रपञ्चोपिसत्यएवेत्यवधेयं भेदादिज्ञानं स
 धिषयकंज्ञानत्वात्त्रयज्ञानज्ञानंतत्रेसधिष
 यकंयथाब्रह्मज्ञानंसधिषयत्त्वव्याप्यज्ञान
 त्ववत्त्वविवादविषयभेदादिज्ञानंतस्मान्नस
 धिषयकमननुस्वाशिरच्छेदादिन्यादिगति
 नाकात्तु पूर्वनेयंश्चयस्मरः संभोगसमुद्भूतं चरपा
 रामहंदादिविजयसुमेरुशिरस्वरसमारोह
 सोरावरायानादिकमपिनिद्राविद्राविने
 द्रियगणापुरुषः यप्रयतिनदयित्वयापार
 मार्थिकमेवेत्यवंचेन्ननंतर्हसम्यक्क
 क्त्वाशेमुषीकोसियेनतदानीन्ननजाग
 रान्नवरभाविवाधयव्यतिकरसत्यापितव्य

भेदप्र. च्यामन्यसइतिचेन्नकः संदेहः पर एकात्ता
 ३१ त्कालिकवाद्येनस्वाशिरस्त्रेदादीनीननु
 न्मनिपरमभावमवधारयामोननुजन्मा
 न्तरेपित्वदुदाहृतं सर्वना सीदित्यहीकर्म
 सत्तत्कालेपिपुरुषान्नरस्यवाभास्तीनिनि
 सङ्ख्यामः अतएवपुराणादौननुदाकार्य
 प्रानिद्वारास्तथानुभवानि तस्मात्तयमा
 नपारमार्थिकत्वयोक्तमनियमवादिनो
 नैष्यायिकाः स्वभावविषयानव्यभिचारस्य
 लत्वेनोदादियमाणावपित्वयाराजनिमी
 लिकयोगजानिमीलिकयोवचीरयन्नोतमा
 नागपिवित्यनीति ननुयथाब्रह्मज्ञाप्यप्र
 पंचोपिस्मभादिस्तप्याचैवंमन्यमानस्य

भवनास्तिकेभ्योनविशेषमवधारयाम
 इतिचेन्न. योनस्सभाभिन्नं ब्रह्ममन्यनेष्य
 सत्त्वाभिधेयत्वप्रमेयत्वादिनारसमत्तुल्यं
 ब्रह्मस्वीकरोतिनयोः कनरोनोस्तिकशति
 त्वमेवपरिभावयप्रपंचाद्भिन्नत्वेनब्रह्मजा
 नीहीत्येतदनुर्थमेवमसायमायाः तर्हि
 प्रपंचाद्ब्रह्मकः मस्वहितयेनोपनिषद्ब्रह्म
 ह्मनिर्घोषणोतिचेन्नब्रह्मसाक्षात्कारः सा
 द्वादिवदुखोच्छिन्नरूपपरमपुरुषोपिपयो
 गीनन्प्रपंचसाक्षात्कारइतिवीथयिन्न
 नुब्रह्मेवसन्ननुप्रपंचइतिस्थापयितुमिन्त्य
 लमाभितिवेशेन ननुयदिश्रुतैः तथैवता
 त्यर्थेनर्हि व्यासः कथमेवनाज्ञासीद्यतस्त

मेदप्रः ये वास्तव्यदिनिचेत् यदि ब्रह्मपारमार्थिकं
 ३२ तर्हि ब्रह्मस्य निः नश्चासीद्येन सर्वमून्यत्राया
 मस्तु यन्न हि व्यासः सरगुरो रधि प्रतः पा
 र्वण्डि व्यामोहनाथ मिनिचेत् तर्हि व्यास
 फ= सूत्रारामेन तस्य मसः भावितं तर्हि नत्र
 तीर्थिकानां कथं परिग्रह इति चेत् ब्रह्मस्तु नि
 त्तेन न हि ब्रह्मस्तु ज्ञाचापि मम विद्वेषः प्रपंच
 मिथ्यात्वसाधनं परं न साहमहोर्ष्वनुमाना
 न्यदेन प्रतिपादकागमवाधात्कथं चेत् प्र
 मां जनार्थिष्यंतीति चेत् आगमवाद्यो ह्याग
 मवाक्यजन्यासाध्यविपरीतप्रतीतिः साच
 सत्यानवाग्नाचेकथं वाधः तथैव सत्यया
 देनासीद्वावेदेन प्रमभावात् न हि साध्यवि

परीतप्रतीतिमात्रं वाधः किं तर्हि साध्याभा
 वप्रमासावेदस्तिद्वितीया कथं चेत् नाभावप्रमा
 रूपो वाधः अथागमजनित्वाप्येदेन बुद्धिर्न
 सत्यात् तर्हि स नरो वाधाभावः असत्येन ज्ञा
 नेन वाधायोगात् तस्य मन्मतेऽकानिजबु
 द्धिरसत्या भवतः कथं चेत् तस्या देववाद्या
 नि केति चेत् मम मते सत्यादेन बुद्धिर्न
 सत्येव तर्हि एकमेवाद्वितीयं ब्रह्मेति वाक्यं
 न न जनयत्येव का एवमाह न जगयन्निःप्रपि
 तु ब्रह्मणि ब्रह्मप्रतियोगिको भेदो नास्तीति
 दृशं ज्ञानं जनयत्येन बुद्धेः पटादिभेदसा
 धने वाधकं न भवति भिन्नविवक्षितत्वात् सर्वा
 देतज्ञानं यन्मासोत्पन्नं प्राप्तेऽप्यवतवत्राणि

भेदप्र.
३३

ब्रह्माभेदविवक्षयकं ज्ञानमुत्पन्नमनयोः क
नराप्रमेति संदेहोस्तीति चेन्न न हि सत्तरां न
बाधः न हि संदिग्धप्रामाण्यं मायि ज्ञानं बाध
कं पवनस्य संदेह एव नास्ति मदभ्युपगम्य
माननादप्राप्तौ न ज्ञानस्य त्वघातिप्रामा
ण्यङ्गीकारान्न त्वत्र प्रतीतिस्तु यदि प्रमा
नदनादेन प्रमाद्विषयाप्रमानप्यपि ना
स्तीति प्रमेति कृतकं चैव यैव बाधमुदासः ॐ
नन्वस्तसाध्याविशेषः हेतुसाध्ययोर्देहा
भावात् न तत्र यदिसाध्यं सिद्धं न दासिद्धसा
धनमेवास्यासिद्धं तदानदानमनोहेतोर्वप्य
सिद्धास्वरूपासिद्धिरिति चेन्न मैवं व्यवहारि
कमेवेत्येवामभ्युपगम्यमानेनाभिन्नहेतु

नासकलाभासव्युदस्ते सिद्धानपारमार्थि
को भूत्वा सेत्स्यतीत्यदोषात् ननु हेतुना
मसत्त्वादेव स्वरूपासिद्धिरस्तु न हि हेतुना
सतीत्ययः मङ्गलकर्म इति चेन्न ह्यसिद्धिर
प्यसतीकप्यममुमानमपहस्तायिष्यति स
तीवासिद्धिस्वजा मम पीडायापि नाङ्गीक
र्तव्या अतस्तस्याप्यसिद्धा असाधकं वास्त
वं सेत्स्यतीति चेन्न ह्यसत्तापि हेतुना सा
ध्यं वास्तवं सेत्स्यतीति न दोषः मया च ध्या
दृशी असिद्धिर्दोषत्वेन मन्यते सानास्त्येव
प्रकृते येन मदिशापि दोषाय सावकाशमा
सादयेन्न एतेनाश्रयासिद्धिः परिहृता नन्व
स्तव्याप्यतासिद्धिर्हेतुसाध्ययोगे देसतिव्या

भेदप्र. त्रिस्यत्र भेदश्च व्याप्तेरवसाधनीय इति १
 ३४ दुर्घटत्वमिति चेन्न मेवम् अपानतत्त्वदम्भ
 गम्भ्य पमानव्यावहारिकभेदमादायेव व्याप्तिरिति
 वस्तुगत्या भेदज्ञानव्याप्तिजनकव्याप्तिज्ञानेन
 नकवानाद्यः व्याप्तेर्देदज्ञानजन्यत्वान्मभ्युप
 गमात्तन्नादितीयः साधनं वन्न निस्सत्पन्ताभा
 वाप्रतियोगिसाध्यवत्कत्वज्ञानस्य भेदज्ञाना
 नुपजीवकत्वात्तन्मभ्युपेत्य ह्युभयो यो यो धूम
 वानसौ वद्भिमान्नित्याकारिणो गृह्यमाना यो
 व्याप्तेरभेदज्ञानस्यैवोपयोगान्न अत्र एव सा
 धनसमानाधिकारान्या न्योभावाप्राप्ति
 योगिसाध्यवत्कत्वसित्येव नैदाग्नं व्याप्ति
 वर्यायिनि नत्वस्तु सिद्धसाधनं व्यावहारिक

कस्य भेदस्य सिद्धत्वादिनि चेत्. न. भेदं पदा
 न्तत्पपारमार्थिकत्वस्य साधनान्न अप्यास्तु ध्य
 विरोधः वेद्यत्वादीनां हेतूनां पारमार्थिक
 त्वाभावव्याप्यत्वा मेव वेद्यत्वस्य ब्रह्मणि पा
 रमार्थिकोपि गतत्वात्तत्र वेद्यत्वं नास्ति किं
 त्वस्वयमेव वेदनात्मकमिति चेन्न ब्रह्मणि वे
 द्यत्वं नास्तीत्यत्र ब्रह्मण्यदेन ब्रह्मोपस्थाप्यतेन
 वा अद्यत्वेन ह्येव वेद्यत्वमन्येन ब्रह्मणि
 वेद्यत्वनिषेधस्तत्कालं शक्यः वेद्यत्वनि
 षेधकं न वा केन ब्रह्मानुस्थापनात्तत्र वे
 दनत्वात्तवेदमित्यनुमानपक्षोपि पक्षोपस्थि
 तौ वेद्यत्वमवर्जनीयं पक्षानुपस्थितौ च वे
 द्यत्वमवर्जनीयमेव निषेधासादान्न न च त्व

भेदप्र. सत्प्रतिपदाः तस्याहेप्रपंचोमिष्यावेद्यत्वा
 ३५ त्रभुक्तिरजनतादात्म्यवत्तमेदोनपरमा।
 र्थिकः व्यवहारिकत्वात्तरङ्ग-प्रसङ्गानुभूते
 चंद्रभेदवत्तद्यदाहमेतपरमाथिकाः जड
 त्वात्तशशशृङ्ग-निर्देतिचेत्तमेवंप्रप्यमान
 मानस्यब्रह्माण्डाभिचारात्तदृष्टमात्रस्य
 साध्यविकलत्वात्-साध्यंचामिष्यात्वंय
 द्यपरमाथिकत्वंतदासाध्याप्रसिद्धिःअथ
 व्यवहारिकत्वमेवतदासिद्धसाधनंअथ
 ब्रह्माभिन्नत्वंतस्यापिसिद्धसाधनंअथस
 कलविधिनिषेधव्यवहाराभाजनत्वंत
 दाव्याघातःप्रपंचोमिष्येतिमिष्यावहा
 रभाजनत्वाङ्गीकारात्अथामिष्यात्वंत्र ॐ

विषय

मामिष्येत्वंतस्यापिसिद्धसाधनंकदाचि।
 तवकस्यचिद्भुमविषयत्वाङ्गीकारात्-नहि
 भ्रमविषयत्वंप्रमाविषयविरोधि एकत्रैव
 रजनत्वेनुभयदर्शनान्त्रअथप्रमामृनङ्गा
 नाविषयत्वमेवमिष्यात्वंतर्हि-साध्याप्रसि
 द्धिअथसद्ब्रह्मानिर्वचनीयत्वामिष्यात्वं
 नायंवस्तुदोषोयत्तवनिर्वचनात्तत्किरिति। ३५
 यदिचनिर्वचनंस-सत्त्वयापिनिर्वकुंम
 न्यामहेअदृष्टत्वादिचित्तेत्त-केवल
 आहुत्वेनैवाङ्गीकृतीहिसत्त्वेनाभिधेयत्वेन
 प्रमेयत्वेनशेयत्वेनधर्मित्वेनधर्मत्वेनवरूपे
 नप्रपंचब्रह्माण्डमेदो-जन्मनिममाग्यपुणम
 इतिसृष्ट्यभवात्तर्हिभेदःकथमितिचेत्त- ३६

भेदप्र. नशाक्यतेतवोन्मत्तस्यप्रस्तादेवमेवमप्य
 ३६ सत्त्वासत्त्वसदसत्त्वपदोयुक्त्यरादर्शनाद
 निर्वचनीयत्वमेवप्रपंचस्यावधारयामशति
 चेन्मन्निर्वचनीयत्वेपिदोषंप्रयासिनवा
 आद्येनदपिकथंन्याधारितवान्निर्वचनेन
 दाअनिर्वचनीयत्वेनैववास्तवेनधर्मस्या
 व्यवस्थितःप्रपंचोब्रह्मभिन्नतयाव्यवस्था
 स्यत्तइत्येतेनपदायत्वयैवविनीर्णोक्तलीज
 लिःअप्यानिर्वचनीयत्वमप्यपारमार्थि
 कमेवतदामदभिमतंनिर्वचनीयत्वमेव
 त्वयाप्रपंचस्यसम्प्रादितमितिनिविवादः
 अथनानिर्वचनीयत्वंनाप्यानिर्वचनीयत्व
 मित्युभयाभाववत्त्वमेवप्रपंचस्याङ्गीकार

इतिचेत्तर्हिउत्पत्त्याभाववत्त्वमेवव्यवस्थितं
 प्रपंचइतिसिद्धोभेदःअथविरोधादेवमपि
 ज्ञीकरोमिनिर्वचनीयत्वादिनिर्वचनीयत्वयो
 परस्परविरुद्धाप्यनयापरस्परदिरहान्म
 नयावेकत्वयावश्यकत्वादितिचेत्तर्हि
 नैवप्रकारेणव्यवस्थितःप्रपंचःअथसर्वे
 वपदाडुष्टाशान्तिसत्त्वंमात्राप्यसत्त्वं
 सदसत्त्वंनानिर्वचनीयत्वंतोभयाभाववत्त्व
 नान्यतरवत्त्वमत्रएवप्रपंचोक्तिरितिचेत्
 तर्हिउत्पत्त्यमेवपारमार्थिकमेतत्त्वमेव
 दुष्माद्वहाराभेदःसिद्धःउत्पत्त्यमपिनयार
 माधिकमितिचेत्अदुष्मात्वंतर्हिपारमा
 र्थिकमित्यायातंअत्रएवप्रपंचस्यब्रह्ममे

मेदप्रदं मन्त्यामहे अहस्यमन्तेनेवात्वादिनिचेन
 ३९ नकोवलम् ऽहुसन्त्येनेवंपकिन्नाहिसन्त्येना
 भिद्येयत्वेन प्रमेयत्वेन ज्ञेयत्वेन धर्मित्वं न
 धर्मत्वेन वस्तूपराप्रपंचब्रह्मरामोर्मदोनास्ती
 निममाभ्युपगमशक्तिस्सुस्थोभवनाहिमेदः मे
 कप्यामिति चेत् अवानरनत्रर्द्धमवन्नयेति
 गृह्यगात्रप्याह्यात्वं धर्ममेवकांचिन्
 प्रमेयत्वादिनर्पारम्भाधिकं साधयसिसन
 प्रनियन्तेरातहिमन्साध्यमानभेदावि
 रुद्रोतयसन्नशनिपक्षस्तद्वदयं नभवन्ती
 न्यलंकलहेनेति ननुविद्वत्वाधकान
 क्त्वाभ्युत्पन्नसह्यव्याप्यत्वासिद्धाः सर्व
 हेतवश्चिचेत् न लोकिक्त्वेदिकव्यवस्था

रविप्रवचूपवियदवाधकनर्कस्य पूर्वमेवद
 शित्वात्भवन्नव्यवहारविप्रवः किन्नास्थिन्न
 मिनिचेत् एवमनिहममिहमकोटोनीवेश
 यनस्तवपराजयादप्यविज्ञानोनिर्द्दुस्य
 स्वक्रियास्ववचनव्याघातादयोपिदोषाः
 प्रतिभाशोषायः नालंकर्ममोसशक्तिचेत्
 सोमपेदैवरदयोऽप्यलमनेन नत्वस्तूपाधि
 रेवकाश्चिदिहावुपलदपमानाशद्वानेन एता
 वतापिहेतवेऽसंदिग्धव्याप्तिकालसाध्यसा
 धनायपयामिस्तप्याचोक्तयावच्चाव्यानि
 रेकित्वंशानाशोनापिशंक्तेविपक्षस्यकु
 तस्तवद्वेतोर्द्धमनितावलमिनि चेत्मेवलवा
 पाद्युगमोयसाधवन्वसाधनापतदोतत्रा

भेदप्र. विशंकमानोपाधिस्तत्तथास्वकार्यानुमत्ते
 ३८ नोपाधिनुपत्यस्यमानोपिरानशस्त्वयानर
 मापयकिलयिव्यतिश्रयेदमसाधकंशक्ति
 नोपाधिग्रस्तत्वादिन्ययंहेतुःशंकमानो
 रस्यसाधकत्वंसाधायिव्यतिशेतिमन्तान्तदा
 स्यापनानुमानमपिनयेवसाध्यंसाधयिव्य
 तिनहिमीप्रत्येकंनोवाद्योवाः ननुसहजवे
 तदृष्टमिश्रादिनापाधिःकथंनानुमानमाकु
 लयतिनकएवमाहनाकुलयतिनयदिवाद्युप
 न्यस्तसाध्यव्यापकत्वेनसिस्तीतःसाधन
 व्यापकत्वेनसंदिग्धःसाधनाव्यापकत्वेन
 वानिश्चितःसाध्याव्यापकत्वेनसंदिग्धःक
 श्चिद्गर्मःप्रतीतिप्रप्यमवतरतिनदासंदिग्धा

पाधिर्होमभवत्येवन्ननिरासायचागुह्यस्त
 कएवपटीयान्नयन्नसहचारदर्शनव्याभिचार
 दर्शनानुह्यस्तत्तर्कव्याप्तिःपरिधिन्नानत्रा
 विशंकमानोपाद्योर्होमवत्तद्व्याप्तिः
 द्यनुमिनिरपिनस्यान्त्याचेससाधनतानु
 मिनिरपिनस्यादिनिनिदनिप्रवृत्त्योरनुदये
 निरीहंजगज्जायतेनिकंठकोधारः किंचादे
 नेश्रुतिःप्रमारांप्रमाराणांनरमापिवास्ति-१
 यदिश्रुतिःप्रमारांतदज्ञस्याःपरमार्थिक
 त्तमभुपेयंनस्यपारमार्थिकान्नपारमार्थि
 कंज्ञानभुपेज्जमहानि अपारमार्थिकान्नस्व
 ज्ञानुभूतकामिनीसंसर्गचिरमद्यान्विसर्गः
 पारमार्थिकोस्तीतिचैत्रनेनुस्वज्ञानुभूत

भेद प्र. कामिनीसंसर्गाच्चिरमधानुविसर्गाः पारमार्थिको
 ३८ स्त्रीनिचेन ननु स्वप्नानुभूतकामिनीतत्सङ्ग-
 योस्तदावाधोपि पारमार्थिकत्वात्प्राप्यदिनत्वा-
 त्प्रसन्निरुद्धस्याकामिनीतत्संगोवात्तदानी-
 कथं धानुविसर्गाज्जनयिष्यतीत्यवाशिष्यते
 तत्र कामिनीतत्सङ्गयोरभावेपितत्रज्ञाना-
 दस्य संस्कारादिसहकृतादुत्पद्यमानप्रचर-
 मधानुविसर्गाः पारमार्थिकहेतुक एवेति का-
 मिनीसत्त्वान्नदिवयकं ज्ञानमाधिक्यसदिति
 चेन्नदिवय एकाग्रसत्त्वात् कामिन्या एव
 कथं मैस्रमिति न ह्येवं कामिन्यास्तत्र स्फु-
 ट एव त्राद्य इति चेन्न वाधाः सत्त्वं न दास्यन्नेका-
 मिनीनोपलक्ष्यपितत्र विपरीतज्ञानमुत्प-

चे

द्यते येनानुभवस्याप्यसत्त्वमवधारितवान-
 सिद्यप्यापातत प्रकामिनीज्ञानस्य न वाध-
 त्वाप्यादिविशेषरास्यकामिनीवाधेनदि-
 शिष्टानुभवोपि वाधिन एवेति चेन्न. एवं सति
 भाविष्यत्तद्भूतमपि तत्तत्तत्पुत्रसत्त्वेनास्मत्-
 त्तत्र भावित्वेनेव पुत्रगुणलभ्यते न च नपेवे-
 तिकथं न दसत्स्यात्. असन्निहृष्टांगुका-
 मिनीसन्निहृष्टात्वेन गृह्णात्प्रभुमवतः क-
 थं सन्नित्यद्दीर्घावाशकोत्तेति चेन्न एता-
 वतेवापराधेनायं भ्रातृ इत्युच्यते यत्र किला-
 तद्देशागतत्वं कालमपि कामिनां परमार्थसि-
 तीतद्देशत्वेन तत्कालत्वेन गृह्णीतमन्वलीक न
 विषयतया न चात्र सत्त्वात्प्राप्यपारमार्थिक

भेदप्र. कं ज्ञानं न जननीयमित्यप्रमाणं श्रान्तिरहे

४. ते यच्च ज्ञानं श्रान्त्या जननीयं न तत् सदसदाश्रया
द्ये धेतुमेव द्वितीये वा सत्त्वेन घटादिभेदज्ञाने
न समं श्रान्तिज्ञानं स्यादिति शेषः ननु देन मयार
मार्थिकमधेनं च पारमार्थिकमित्यनुवाद
कृत एव भेद इति सत्त्वं द्वययोगात् क्रामावकप्या
प्रपंचस्यापारमार्थिकत्वं ब्रह्मराश्रयमार्थिक
कत्वं यत्तत्त्ववाच्यं यथागम्यते तत्र पारमार्थिक
त्वापारमार्थिकत्वं योऽहं मम युगे वि. नवा
श्राद्ये भेदः सिद्ध एव मम युगे वि. नवा
पारमार्थिकत्वं योऽहं मम युगे वि. नवा
नरस्मिन् विधीयमानं कथ्यं तो मया उभयद्य
मवत्त्वमापाद्य विष्णुनि तत्त्वाच प्रपंचः १

पारमार्थिको ब्रह्मवा पारमार्थिकमित्यनि
हम उभयत्राप्यापाद्यने पारमार्थिकत्वापार
मार्थिकत्वं योऽहं मम युगे वि. नवा
चेत् न अत एव पारमार्थिकत्वे भेदप्रसङ्गः निवृत्त
नो दोषः तदा प्रपंचस्यापारमार्थिकत्वं यत्तत्
नददेव पारमार्थिकत्वं तस्य ब्रह्मराश्रयमार्थिक
पारमार्थिकत्वं तदेव प्रपंचस्यापारमार्थिक
त्वमिति वृत्त्या तत्साधनाया सो वेदांतिनां किं
च भेदा भेदयोर्भेदोस्ति नवाश्राद्ये सिद्धो भेदः
द्वितीये तव दर्शने यत्तत् भेदमस्य इति न तदभेद
खंडनं यच्च भेदसाधनं वद्रेदसाधनमिति न
दा उक्तत्वं त्वयैव सस्यादिति ननु धेतुमपारम
र्थिकमधेनं पारमार्थिकमित्ययमेव धेतो धेत

भेद प्र० योर्ज्ञेदश्चिचेत्तदेतादेतयोः पारमार्थिकत्वापारमार्थिकत्वोद्भ
 ४१ मेमाद्यदिपारमार्थ्यसंतो मन्यसे तदा सिद्ध एव भेदप्रतियोगः १
 योगिवृत्तिधर्मयोः प्रत्येव भेदकत्वप्रतिपादनात् किं व विद्या
 विद्ययोर्भेदोस्ति न वा आद्ये सिद्धो भेदं द्वितीयेन योर्निवर्त्येति
 वर्तकभावानुपपत्तिः विद्यया न विद्या निवृत्तावपवर्ग इति १
 हितव मत्तंतच्च भेदे अनुपपन्नं व्यावहारिकस्तु भेदो निरस्त ए
 व अपि च दोषप्रत्ययपारमान्ते भेदोस्ति न वा त्माद्ये सिद्ध एव १
 भेदः अन्वये विदानंदमयस्य पारमान्ते दुःखमदत्तसर्व
 तत्वशरीरत्वादिविरोधः उप्याधि भेदादेवं स्यादिति चेत्
 उयाधि भेदस्य पारमार्थिकस्य त्वया स्फुपगमात् अन्य
 पगमेवा किमपराद्भुयाधेयभेदेन उपधेयभेदोपि पा
 रमार्थिको नास्ति किं बुव्यावहारिक इति चेत् तन्न कि
 मे भुयाधिभेदः पारमार्थिकसोपिव्यावहारिक एवेति १

चेन्न तत्र किं ब्रह्मसाः क्षेत्रज्ञस्य वपारमार्थ्यता भेदे क्षेत्राधि
 संबंधस्तस्य पारमार्थिक एव क्षेत्रादिसंबंध एव नास्ति प
 रमार्थ्यसत् किं ब्रह्मणि नदभेदादापाद्येनेति न हि मत्त
 र्यं ब्रह्म चर्यमिदं केशमनुभवने किं निरासाय यत्तः ॥ भवतः
 पारमार्थिक क्षेत्रादिसंबंधानिरासायोति चेत् शशष्टङ्गा
 दिनिर्विशेषस्य क्षेत्रादिसंबंधस्यात्कृत्य प्राति कृत्यया
 रे समर्थस्य निराकरणो प्रयत्नानर्थक्यात् निवृत्तिरपि १
 क्षेत्रादीनामपारमार्थिक्येवेति यदि सत्तराभीयासंवेफ
 ल्यं क्षेत्रादिसंबंधा पारमार्थिकत्वज्ञानमेव न त्वज्ञानं तदु
 त्पादनाय च योगाभ्यास इति नायासंवेफलमिति चेत्
 एवं सति सत्यज्ञानविषयत्वेन क्षेत्रादिसंबंधादिपारमा
 र्थिकत्वं पारमार्थिकं ज्ञानं च तद्विषयं पारमार्थिकमित्या
 पातंतप्यं चेद्देसं पारमार्थिकं न भवतीत्येवा विद्ययानिर्वृ

भेदप्र.
४२

ठमिति विद्येवानर्थकरी अथ देवाद्यापारमार्थिकत्वा
नमप्यसदेवतादात्तेनादीनां पारमार्थिकत्वमयत्तसिद्धं
अथ ब्रह्मसाक्षात्कारो विद्यातया अविद्यानिवर्त्यत इति म
तंतदा ब्रह्मविषयकस्य साक्षात्कारस्य ब्रह्मभिन्नत्वमेव
यगमस्तदभिन्नैवेति नित्यस्य ब्रह्मरोगोयोगाभ्यासजन्यत्वं
मित्याभ्युपगमं स्यात्तथा च नित्यत्वविरोधः योगाभ्यासे वै
यप्यवान्तदात्मिकाया विद्याया नित्यसत्त्वात् अथ शरी
राहं प्रत्ययादिरिव मित्या ज्ञातमिन्द्रियमयसिद्धं परन्तु श
रीरादयः परमार्थिकस्तेभ्यः कश्चिदन्न आत्मा स च पर
मात्मा भिन्नः परमात्मा च नित्यज्ञानेष्टा समवायीत्यादि
तत्त्वं नैयायिकैर्मन्यते. कथं ब्रह्मेव केवलं परमार्थस
दि निज्ञानं श्रुत्या सम्याद्यतयेव पुत्र्यापि परिभाव्य
निर्नरयोगाभ्यासवशादेतादृश्वियैव संसादात्कार

वद्विः

मत्ताद्यब्रह्मसाद्भवतीत्यपवृत्तक इत्युच्यते इत्यङ्गीकुर्मस्त
था वन किंचिदुपपन्नमिति चेन्न श्रुत्यादिज्ञानेन ज्ञा
नानां भिन्नाभिन्नत्वविकल्पकरणापरित्यागात्. तस्मा
देदांतीनां मुमुक्षा य सती प्रवृत्तिरप्यसती मोक्षज्ञानमप्य
सत् विद्याप्यसती योगाभ्यासोप्यसत् वेदोप्यसन्नेवेति
साधुतीर्थिकत्वाभिमानः स्वर्गादिवदीनां तत्सत्त्वसंक
प्यापि नास्ति ब्रह्माभिन्नस्य प्रमाणाभ्यासत्वेन ब्रह्मा
क^५ व्यग्रामाणामेवेति च वदन् वेदान्निनश्च स्थाः अत्रेते किं प्र
माणां मित्यत्रादेतं प्रतीतं नवाच्चाद्ये प्रश्नानुपपत्तिः
नहि प्रतीतं देवदत्तो देवदत्तो गोवः प्यामेवेति दृश्यते।
द्वितीये सा प्रतीतिः प्रमाणवाच्चाद्ये यत्तां प्रतिकरणां न
देवादेते प्रमाणा मित्येव हि अन्ये अत्रेते प्रमाणां प्रतिकिं
प्रमाणा मिति प्रश्नार्थस्तथा च विरोधपराघात एवेत्या

भेदप्र. दिखंडनमनुपपन्नं भेदेन प्रमारांष्ट्रं नोनैयाधिकस्या
 ४३ धेनं घटेनास्ति ब्रह्मा धेनं. ब्रह्मणि वा. किं न हि घटो धेनं घट
 वृ. प्रतिनवेति प्रश्नार्था ब्रह्मा धेनं घटादिव प्रतिनवेति व घ
 टादिव नित्वं न दूयादवेव प्रतीतं न दद्व नित्वं चाकाशा
 दोनप्याचान्वयव्यतिरेककोटोः प्रसिद्धिर्वऽऽन्यथा
 कोटि श्रुतवव्यतिरेकि कोटि श्रुते भेदवादिना मिनि क
 प्यं प्रश्नानुपपत्तिः अथा प्रश्नानन्तरं त्वया यत्तु च ते
 नदपिन घटेन नप्याहि भेदेने किं प्रमाराणि मिनि प्रश्ना
 नन्तरं भेदेनं प्रतीतं नवेति यत्र दया भेदेन विषय प्रती
 ति विषयकः प्रश्नः क्रियते तद्भेद प्रतीति श्रुते प्रतीति ३
 तदा प्रतीतं नवेति कप्यं प्रश्नः नचेत्तदा लज्जरा न प्रश्न
 वंसा प्रतीतिः प्रमारा वेत्यपि न प्रश्नः स प्रवर्तनीति प्र
 श्न खंडने त्वय क्रियमारा प्रश्न खंडन मरस्मभिरपि

संचारणीयां ननु भेदेन प्रतीतः प्रतियोगी भेद निरूप
 यत्यभेदेन वा प्रतियन्नः ननावतीचां निरूपणीय भे
 दा प्रतियन्नो भेदेन प्रतीत्यसंभवान्न स प्रवेवान्नत्राथ
 नुयोगातिवृत्तेः तद्वितीयः प्रथममभेदेन प्रतियोग्य
 भेदग्रहानुपपत्तेः प्रथममभेदमप्रतीत्यभिन्नत्वेन
 व्यवस्थपितस्य वस्तुना भेदे भिन्नत्वेन व्यवस्थपित
 स्थाप्यभेदः स्यादिति मदि सस्येव त्वया सम्पादितत्वा स्त
 न्मभेदाभेदाभ्यां च तृतीयैः प्रकारेण संभवत्येव परस्पर
 विरोधो हिन प्रकाशान्नरस्थितिरिति न वेव व्यवस्थान्ति
 नूनस्माद्भेदो नास्त्येवेति चेत्. भेदनाभिन्नत्वेन प्रतियो
 गिग्रहीताप्यभिन्नत्वेन किं न हि घटत्वादित्वा एवमधि
 करणं स्यापि परस्पर विरोधश्च न प्रतीतो. किं न हि व
 स्तुत्वाभावे वस्तुना भिन्नत्वमभिन्नत्वं वेत्यतः प्रका

भेदः रात्ररंतमभवतीति वृमः प्रतीतिस्तु सामग्रीवशान्नक
 ४४ दाविद्भिन्नत्वेन कदाचिदभिन्नत्वेन कदाचिन्नुघटत्वेन क
 दाचिन्नुघटिर्वीत्वेन दृष्टत्वेन वा सत्त्वेन चेति न किंचि
 दनुपपन्नं यदि प्रतियोगिप्रतीतिभिर्भेदाभेदयोरेकतमः ताव
 प्रकारेण न भविष्यतीति न वग्रहस्तदा भेदेन प्रतीति
 प्रतियोगीभेद निरूपक इति गृह्यमाणं आरोप्य निवि
 द्यत इत्यस्माकं सिद्धान्त इह स्यात् इदं रजतमिति परो
 यानन्तरं नेदं रजतमिति भेदग्रहणं न प्रसव्यं सवारह्या
 रोपरोपो न्यत्र साहाय्य इति विशेषः घटः पटो न भवती
 भदविषयी हि प्रतीतिस्तस्या घटं पट इत्यारोप्यनेति निषेधप्रती
 तिः यद्येवं न दा भेदं स्मर्यारोपत्वं निषेधभागस्य प्रमा
 त्वं कथं जायते वेरीत्यस्यापि संप्रैवादितीचेत् न प्रवृ
 त्तिसम्वादादिना भेदग्रहस्य प्रामाण्यावधारणान्नप

५

टाद्भिन्नत्वेन गृह्यमाणस्य घटस्य जलाहस्यादीनापेदका
 यं विलक्षणाकार्यसिगावधारणान्न रजतमभिन्नत्वेन
 गृहीतायाश्च मुक्ते रजतकार्यकटकमुक्तादीनाम
 दर्शनादभेदग्रहस्याप्रामाण्यावधारणान्न न स्मान्न
 घटत्वादिना प्रकारेण गृहीतेण प्रतियोगिति स्मृते
 वान्तेनैव प्रकारेण गृहीते ह्यधिकस्योभेदेनान्योन्यामा
 वान्तमना संयुक्तविशेषणान्न रूपेण दीयप्रत्यासन्नौ स
 त्यां भेदे प्रमिति रित्युक्तमुत्पश्यामः किंच भेदप्रती
 तौ न तवापि विप्रतियान्तियेन न न्न सामग्रीवैकल्यो
 द्भावने घटेत् किं न सा प्रतीतिरप्रमेति न वात्पुपरा
 मः प्रमेत्यस्मात्प्रमाकं न प्या च भेदग्रहसामग्रीवैक
 ल्योद्भावनस्य चोत्पत्तिसामग्रीवैकल्यविभावनस्यैव
 तवोपहसज्जुतकत्वमिति ननु भेदपूर्वकं वावस्तु

भेदः ४५ हरां वस्तु पूर्वकं वा भेदग्रहं वस्तु नोर्ध्वगपक्षग्रह
 रांश्चाद्ये प्रतियोगिग्रहा धातो भेदग्रह इति सिद्धान्त
 व्याकोपः भेदस्य निः प्रतियोगिकस्य ग्रहणात् शक्य
 तत्त्वविशेषरागत्या प्रत्यासत्त्या ग्राह्यो भेदः न तथा
 च वस्तु नोर्ध्वगपक्षग्रहो किं विशेषरागिभूतो भेदो भासेत द्विती
 ये तु प्रथममभिन्नतया यद्वस्तु ग्रहितं तत्पश्चात्क
 थामिव अभिन्नतया गृह्येत तृतीये तु ग्रहणा भेदे ग्रहं प्रतिक
 रणमिति न वाभ्युपगमः किंच भेदवस्तु नोर्ध्वगपक्षग्रहे
 किं विशेषरागिभूतो भेदो भासेत द्वितीये तु प्रथममभि
 न्नतया यद्वस्तु ग्रहितं तत्पश्चात्क थामिव अभिन्नतया गृ
 ह्येत तृतीये तु वस्तु ग्रहणां भेदग्रहं प्रतिकारणमिति न
 वाभ्युपगमः सव भेदवस्तु नोर्ध्वगपक्षग्रहे व्याहृत्येत का
 र्यकारणाधियो योगपद्या योगात् योगपद्ये वा सव्ये

तर विधारा वत् कार्यकारणाभावा नुपयान्ति नस्मा
 द्भेदग्रहो न सत्येवेति चेत् मेवं घटत्वपटत्वादित्या प्रका
 रेणा प्रतियोग्याधिकरणा योर्ग्रहणा समनं नस्मै भेद
 प्रमे न्युक्तत्वात् अथ कुटिलवचने न वस्तु संज्ञो वस्तु २
 दा इकृत विकल्पतयाभ्युपगमभेद एव ग्रहवारा वा
 हिकपुलो भेद पूर्वकमेव वस्तु ग्रहणां वस्तु ग्रह पूर्वकं
 व भेदग्रहणां पूर्वोत्तरज्ञानयो नुभय विषयत्वा नुभ
 यग्रहस्योभयग्रहान्नयान् अत्यत्रापि यत्र भेदग्र
 हस्तत्र भेदवस्तु नोर्ध्वगपक्षग्रहणां महि भेदग्रहः क्व
 विदपि वस्तु विषयः अवच्छेदग्रहको धो व्यात् किं
 तं भेदग्रहणां पूर्ववस्तु ग्रहः केवलोप्यस्तीत्यन्यदेत
 न्कारणात्वं नुनस्येव पूर्ववृत्तित्वादित्यन्योन्याभा
 वभेदं त्वरूपभेदे तु विकल्प एव नावतरति तस्य वस्तु
 ग्रहः त्वत्कृत विकल्पत्रयाभ्यः ६ वस्तुयात्रज्ञानस्य = २

भेदप्र.
४६

स्वरूपज्ञानवेधर्म्यभेदे तु सविकल्पकेन ग्रहे युग
पदे च ग्रहरां निर्विकल्पकेनापि विसकलितयोर्धु
गपदे च ग्रहरां तु पाधिरूपवेधर्म्यस्थले तु न तत्सा
मग्रीसमावेशवशाद्यप्यायोगं त्रयमपीत्यलं भौत
विकल्पे ह्यन्तरवेवात्रोरो निव्यावहारीकग्रहेयादृ
शीतवसामग्रीस्येव यारमाप्यिकभेदग्रहेस्माक
मपीत्यत्रोत्तरं सर्वत्र भेदग्रहसामग्रीवैकल्योद्भाव
नारसरवे विधेयमुत्तरमुत्तरोत्तरयुक्तिप्रतीतिं संधा
नविधुरारां पुरस्तान् न धर्म्यभेदो न भवति तत् ३
हि घटपटयोर्घटत्वपटत्वरूपस्य वेधर्म्यस्यापि
ततोद्गीकारेपि तपोस्त्रास्तशोधम्मन्तिरभावाद्भेदा
नुपपन्नावभेदपर्यवसानेन दालिङ्गितयोर्घटपट
योरप्यभेदपर्यवसानान्न घटपटत्वयोरपि वान्ता
त्

दशधर्माद्गीकारेऽनयस्तथाप्यन्तरेति चेत्तमेवं घ
टत्वेन पटत्वेन स्वतएव विलक्षरो न घटपटयोर्भे
दसिद्धौ घटपटरूपाश्रयात्मवेधर्म्या घटत्वपटत्व
योरपि भेदान्न एवं सत्यन्योन्याश्रय इति चेत् न
घटपटभेदग्रहावसरे घटत्वपटत्वयोरपि भेदग्रह
स्यानावश्यकत्वान्न हित्वाद्भेदेन गृह्यमाणं घ
टत्वं प्रतियोगितावच्छेदकं घटत्वाद्भेदेन गृह्यमा
णां घटत्वस्याधिकरणात्तावच्छेदकमित्यभ्युपग
म्यन्ते स्माभिः किन्तु हि स्व रूपतएव गृह्यमाणो घ
टत्वपटत्वत्वेवास्तवभेदवती प्रतीत्योगितमधिक
रणां वावच्छिन्न इति सूच्यते ननु यदि घटत्वपटत्वयो
स्तदानीन्तने भेदग्रहो मापेक्षितस्तदा घटत्वमेव प्र
तियोगितमधिकरणायावच्छिन्नस्तथाव घटी

भेदप्र. विघटाद्भिन्नो गृह्यतेति चेत्कः संदेहो यदिभि
 ४७ न्नस्यात्र कप्यं नभिन्न इति चेत् कदाचिदपि तत्त्वे
 नाग्रहान्न कप्यं नग्रह इति चेत् ग्राह्याभावादिनि
 वस्तुतस्तु वास्तवभेदवंधेन प्रतियोग्यधिकरण
 नावच्छेदकधर्मयोर्विशोदितत्वां नृस एव वास्त
 वो भेदतयो. कप्यं गृह्यते वैधर्म्यभावादिनि चे
 त् नभिन्नयोवाश्रययोरेव वैधर्म्यं नित्यवान्यो
 न्याश्रय इत्युक्तमिति चेत् न अन्योन्यभेदग्रह
 कालेन्योन्यभेदग्रहस्यानुपपत्तीव्यत्वादित्युक्तत्वा
 त् किंच घटत्वे समवेतधर्माभावोपेतं बाह्येति चे घटे
 सति सकला घटवृत्तित्वादेर्धर्मस्याङ्गीकारान्न
 एवं तन्न तत्रापि न्यतवस्थस्यादिति चेत् अमुघ
 टत्वपटत्वग्रहकालेनेत्यामापि चमरिणां ग्रहो ना

पेक्ष्यते येनानवस्थायामूलभूमिः स्यात्ततावतां धर्मा
 रागमङ्गीकारे समपदार्थव्याकोप इति चेत् न. यदा
 मदायस्य धर्मस्य त्वया समपदार्थविहिर्भविता कनी
 यस्तदास्माभिरमीषामेव पदार्थानामन्योन्यविशेष
 राविशेष्यभावापादानेन साक्षात्संवंधपरंपरासं
 वंधस्वरूपसंवंधैः सप्तपदार्था मेवाभिनिवेशनीय
 त्वादिति सिद्धौ वैधर्म्यभेदः ननु सत्याभेदे तत्कृतो
 कप्यंभेदः प्रत्यक्षमतमिमतविवक्षयं स्यात् प्रत्यक्षोव
 बलवताश्रुतिजबुद्धिर्वाधनीयेति चेत् वाच्यतां समा
 नेविवक्षयेन हि घटपटौ भिन्नाविति प्रत्यक्षं घटपट
 योरिव फतिजधिया समं स्वस्यापि भेदं गृह्णाति तथा
 वतत्र लक्ष्ययाश्रुतिरद्वैतबोधवन्ती प्रत्यक्षजश्रुतिर
 धियोरभेदे वा बाधवाधकभाव इति चेत्. मैवमेदं ग्रा

भेदप्र=

ज्ञाः

भेदप्र० हि प्रत्यक्षस्य रिति प्रत्यक्षं घटपटयोरिव श्रुतिनिर्दिष्टं
 ४८ यं, (समंशस्यापि भेदं गृह्णाति न प्यावतत्रे जाधिया
 सममैद्वैतेन केवलं त्वदभीष्टसिद्धिः प्रपितुममाप्य
 भीष्टमेवं सेषे न्येयं यावत्तासकलानुभूयमान भेद
 प्रत्यक्षस्य श्रुतिजधियावाध्यत्वस्य त्वयेवोपपादना
 त् ननु घटपटभेदग्राहिरप्याधिया घटपटयोरिव भेदः
 परस्परग्राही ननु घटपटपटाच्च स्वस्यापि तन्न तस्याः
 स्वप्रकाशरूपत्वेऽप्यशक्तो स्वप्रकाशनायां हि सं
 स्वविषयश्च भासते ननु स्वविषयान्न स्वप्रतियोगि
 को भेदोपि नैयाधिकैश्च स्वप्रकाशनायाश्च ननु
 यगमान्न तस्याच घटपटयोः स्वभेदग्राहि प्रत्यक्षे
 राश्रुत्या भेदे सिद्धे नदभिन्नाभिन्नतया घटपटयो
 रप्यभेदोऽववर्जनीय इति चेत्तमेवं यावत्तावैपरीत

स्यापि सन्नवातनप्याहिद्वच नवप्रत्यक्षेरा घटपटयो
 र्भेदे गृहीते घटभिन्नपटभिन्नबुद्धेरपि घटभेदसिद्धि
 र्वेव पटभिन्नघटभिन्नबुद्धेरपि पटभेदसिद्धिः भेदप्रत्य
 क्षं श्रुत्या कलुषीकृतप्रामाण्यं कथमुत्तरोत्तरबुद्धि
 धारा भेदसाधकं स्यादिति चेत्तत्त्वदभिमतार्थपरता
 यां श्रुतिरपि संदिग्धप्रामाण्यं कथं प्रत्यक्षं वाधेते
 ति तल्यंतनु घटभिन्नत्वं पदे प्रत्यक्षसिद्धं पटभिन्न
 त्वं बुद्धौ न त्वयाभ्युपगम्यते न प्याय घटपटभिन्ना
 भिन्नमया बुद्धे कथं घटभेद इति चेत्तत्त्वतस्तत्त्वोपि
 पटभिन्नाभिन्नत्वमपि हेतुः पटेस्माभिर्गम्यते किं न भि-
 यते येन घटपटयोरभेदः स्यात् एवंच यथा यथा तद
 भिन्नाभिन्नत्वेन त्वया भेदः साध्यस्तन्न तन्न तद्विना वि
 न्नतयामया भेद एव साधनीय इत्याद्यभेदस्य प्रत्यक्ष

भेद ३. सिद्धतया न न उत्तरोत्तरबुद्धिधारामेदोपिवद्राकरा
 ४६ लक्ष्येयाद्यधीव्येद्यभेदीयाप्यन्यप्यानुपवन्नना
 स्वज्ञानायेक्षप्यादर्थेवा धत्तेनाद्यश्रुतिमिति
 काकुलिकामात्रेरात्त्वज्ञायास्माभिरपि पठनी
 यानत्वस्तुप्रतिवन्दिग्रहः स्वरूपान्तरवद्विचार्य
 तां. घटपटभेदग्राहिधिया समं घटपटयोर्भेदः
 कथं ग्राह्यो यदि बुद्धिन्नरेण न दानत्राप्यनुयो
 गस्तदवस्थराय एव मुत्तरोत्तरबुद्धिधारानुसवर द्वि-
 शोचरमनुद्ध्यापि समं भेदाग्रहेतत्र पदमारोप्यश्रु
 तिपूर्वपूर्वविषयनद्विषयपर्यन्तमिदं तमासंजयि
 व्यत्यवेति चेत्. मेव अत योर्भेदो न गृहीत इति य
 देवत्वयोदाहरणीयं तयोस्तद्वा व्येनेव प्रमाणीत
 तदानीमिव भेदो ग्राह्यो न ह्ययोरिति द्विवचनव

प्रान्नद्वित्वं वसादित्वेन भासते. अनेन समप्रेदो न
 गृहीत इत्याभिधाने वस्तुतः भेदग्रहः सममित्य
 स्य भेदोपस्थापकत्वात् वादिवाक्यत्वेन मद्वा
 क्यं प्रमाणा मेव न भवतीति चेत् विषयावाधा
 नादिव प्रामाण्याभ्युपगमात् न ह्यत योर्भेद इति
 समवाक्यादभेद एव प्रतीयतामिति चेत् न. तत्रा
 योग्यतया परस्परसाधनात् अनयोरित्यभिप्रा
 योदित्वात्प्रकत्वात्त्ययस्य बोधित्वत्वात्. एवं च
 श्रुतिपदारोपणार्थं पूर्वपूर्वपरित्यक्त्यदेवोत्त
 रोत्तरं त्वयोदाहर्तव्यं तत्र स्वरूपवेधम्या न्या
 भावभेदानादित्वावहुत्वप्यन्कादीनां वात्त्वद्व
 चनादयत्तमोपस्थिते रावश्यकतया साक्षादप्य
 तोवाभेदसिद्धौ बाधबुद्धिपरस्परयात्त्वदभिमतता

नभिधा
 य

श्रुते

भेदप्र.
५०
नो

व्यप्रतिपादनपरस्तुहुरुशागरातप्रत्यावृत्तिशङ्का
हरतिरस्तेनिसहृरवाधनश्चास्तीवोधबुद्धिपरस्य
रानिर्दिष्टिनादया श्रौयेः पात्रिग्राहेधिजीयनइति
नंग्रयहररोत्वद्वाप्येवनः यदोपिकिंच घटपटयोपेदे
गृहीते क्रमेरातयो रप्यभेदपर्यवसानं ननावबु
त्त्यात्वेव श्रुते न विषयपरिहारेण प्रवृत्त्यभ्युपग
मान्न नदभिन्नाभिन्नत्वादीनामापि हेतुमांघ्रत्यदा
वाधादेव तत्राप्रवृत्तेः उत्तरोत्तरबुद्धिधारयाः
प्रत्यक्षतोभेदो न गृह्यत इति घटपटयोपिभेदो
मास्त्विनिजात्युत्तरभेदः न ह्युत्तरोत्तरग्राहि प्रत्य
क्षोपजीवकं घटपटभेदग्राहि प्रत्यक्षतद्विस्वसाम
ग्रीतिवंधनोत्पत्तिविषयावाधान्न प्रमाभूतं न तस्य
रिहारविषयान्तरे प्रवर्तमानया श्रुत्यापिवाधि

यत्रभेदग्रहः=२

घटपटभेदप्रत्यक्षसिद्धं सर्वथा=२

तुंनशक्तेन तस्याच घटपटौ विहाय जगदभेदं वो
धयत्तु श्रुति घटपटभेदं प्रत्यक्षतत्त्वदिक्क हवलीति
दंतद्विस्वसामग्रीतिवंधनोत्पत्तिविषयावाधा
प्रमाभूतं न तस्य परिहारे विषयान्तरे प्रवर्तमानया श्रु
त्यापिवाधितं न शक्तेन भेदं सर्वथा नास्कांदिन
मीसे. एवमुत्तरोत्तरबुद्धिधारयामपियत्र यत्र
भेदो ग्राह्यस्तत्र स पुनः श्रुतेः प्रवृत्तिरसंभावनी दी
तादिपश्चावहिंसा श्रुते विवक्ष्यया वाद्यधीराद्य
भेदीयाप्यन्यथा नुपपन्नता स्वसं नापेक्षरागाद
नो- नैवाध्यते नादयागमैरिति त्वद्वाः वैरूपमस्तु किं
यद्यावयोरभेदस्तदा ज्ञानी हि मम हृदिसंस्पृति कि
मास्ति न ज्ञायते वेद्यावच्छेदभेदो न स्यादिति चेत्
अवच्छेदभेदमङ्गीकरो विविदवच्छेद्यभेदेकस्तेद्वयः

न हि संभवति ज्ञायते न ज्ञायते वेति अवच्छेदभेदेन स्यादिति चेत्

भेदप्र. सोप्यस्तु व्यावहारिक इति चेत् तात्किमवच्छेदभेदः
५१ धारमार्थिकस्तथावजितमस्माभिः अवच्छेदभे-
दोप्यधारमार्थिक इति चेत् तर्हि कथं मम हृदयं
न जानासि ब्रह्माभिन्नं सर्वमज्ञस्तु व हृदयं ज्ञास्ती
निति चेत् नूनं धुर्यवामोसि पैदेव ब्रह्मज्ञानानोपि
नपवृज्यसे अविघाक कलना नप्यातज्ञाय न इति चे
न अविद्या ब्रह्मभिन्नां मन्यमानः कथं वा तल्लज्जसे
नत्वस्तु भेदोस्माभिः परं नाङ्गाक्रियत इति चेत् नत्वस्तु
इत्य' भेदङ्गीकारादेव भेदाभावाङ्गीकारेपि प्रतियोगिनो
भेदस्यावश्याङ्गीकारात् तस्मादेवं भेदास्तुमादा
यनान्यंगरायतः क्वचित् आस्तेन धीनधीरस्य भंकः
संवारकोलिषु किंच सर्वाभ्यर्दिनं ब्रह्मतदेव परमा
त्मेत्युदीरयामः तस्यापहृष्टे रितरैः समं भेदेव स्ता

नमुमुक्षुरागीतलुवरा म न निदिध्यासनादौ श्रुति
बोधिने प्रवृत्तिस्तु अन्यथा भिन्नत्वेनाप्रतियन्नेप
रमान्मपान्मनिवाशरीरादीनां साक्षात्कारेपि सं
यन्न इति वप्या योगाभ्यासादिक्लेश इत्यवश्यं भेदज्ञानं
मनुसरशीयं शरीरादिभिन्नत्वेनात्मज्ञानं यज्ञदेव
तत्त्वज्ञानं नप्यावधीधनावाधनायास्पनदाप्रज्ञां
प्रयथदेवुं चिन्नामशिपाशिलश्चमबोयदिछप्ये
ति तल्ल्यागाप्या एवं सिद्धे धारमार्थिकभेदे आत्म
नानासिद्धेः आत्मत्वं नातावत्तिज्ञानित्वात् घट
त्ववत् भेदनादात्म्ये चैत्रात्मवृत्त्यन्योन्याभावप्र
तियोगि चर्म्मार्थिकरसांज्ञस्माच्चैत्रात्मवृत्त्यान्यो
न्याभावप्रतियोगी न चैत्रवृत्त्यताभावप्रतियोगी
ति व्यतिरेकाब्रह्मचैत्रमेवादिभिन्नं अनित्यज्ञाना

करणात्वाद्यदेवात्पन्नाभावविरोधिधर्माधिकरणात्वात् धर्मा
त्यन्नाभावविरोधिधर्माधिकरणात्वादधर्मात्यन्ताभावविरोधि

भेदप्र. ५२ नधिकरणात्वात्तु यदेवंतदेवं यथा घटश्चानित्य धर्मा
ज्ञानानाधिकरणाचेत्तस्माच्चैत्रादिभिर्नां अहं प्रति धिः ४
योगिपारमार्थिकभेदाधिकरणात्सखात्पन्नाभा
वविरोधिधर्माधिकरणात्वात् उरवात्पन्नाभा
वविरोधिधर्माधिकरणात्वात् द्वाभावनात्पन्नाभाव
विरोधिधर्माधिकरणात्वात् नानित्यज्ञानानाधि
करणात्वात् अनित्यज्ञानान्यन्ताभावविरोधिध
र्माधिकरणात्वात् नानित्यज्ञानाधिकरणात्वात् नि
त्येष्टात्पन्नाभावविरोधिधर्माधिकरणात्वात्
नित्यप्रयत्नानाधिकरणात्वादनित्यप्रयत्नाभा
वविरोधिधर्माधिकरणात्वात् नानयदेवंततदेवं
यथा ब्रह्म न चाहं तथा तस्मान्नप्यो वै विज्ञानुपप
न्निरेव विषयस्य बाधकस्तर्कः सर्वत्र ननु नित्यज्ञानात्

स्व द्यधिकरणात्वेन ब्रह्मराः किंतु तद्रूपत्वमेव श्रूयते हि
नित्यं विज्ञानमानंदं ब्रह्मेति चेत् यदि ब्रह्मभिन्नं स
र्वंतदाऽनित्यज्ञानरूपत्वं दुःखरूपत्वमानित्यसद्व
रूपत्वं च ब्रह्मराः किन्नाभ्युपेयि नित्यं विज्ञानमा
नंदं ब्रह्मेति श्रुत्या नित्यज्ञानस्य सात्मकतामात्रं प्र
तिपादयत्याहुः स्वादिप्रतिरूपता प्रतिविशेषादि
ति चेत् तान्किमेकमेव दितीयं ब्रह्मेति श्रुतिर्वी ग
हंतुमुद्यते सिययाहुः स्वाद्यात्मकत्वमपि ब्रह्मणः
प्रतिपाद्यते अस्तूभय्यरूपत्वमेव ब्रह्मरा इति चेत्
तर्हि सखलोद्युपतयाहुः स्वात्पन्नाभावमुक्तिर्वा
दिनमुपहृसासी स्वयंच दुःखवमपीयुक्तिर्द्वा क
रोयीति चोक्त्यस्त्यामृतेत्यक्तलजं यद्यपि ब्रह्मण
सखरूपत्वं तस्यापि मुक्तिर्दशायां सखस्वरूपता

भेदप्र. भिव्यक्तिमात्रं न तदुःखवरूपता हिव्यक्तिरपि।
 ५३ येन तदुःखमयी मुक्तिः स्यात् प्रयत्ने स्वानन्वं ब्रह्म
 शो रूपं तच्च मोक्षे प्राप्तिरिति चेत् तत्किं
 मुक्तौ ब्रह्मराः स्वरूपमपि हीयते तर्हि स स्वरू
 पता विवक्ष्यं स्यात् यवमानेयमेकोनिः शब्दः
 प्रवर्ततेत्यवज्ञादेवेति चेत् अस्तीनामेव त्वे २
 दिशा परस्परकलहात् तर्हि अस्तीनां कागानिः
 तिन्यं विज्ञानमात्रं दं ब्रह्मेति अने म्ना वदयम
 र्थः विशिष्टं ज्ञानं यस्येति विज्ञानं ज्ञानस्य च
 विशेषो नित्ययेव आनंदश्च सखं तद्यस्यासि
 तदानंदं मन्वर्थायाव्युत्पयेन न प्यानपुंसकलिं
 गतापि सम्पद्यते एतच्चापरब्रह्मस्वरूपकथनं
 त्वे ब्रह्मरागी वेदितव्ये परंचापरमेव वेत्येव कि

मपरं ब्रह्मेत्याकांक्षावचनात् आनंदं ब्रह्मरागी
 रूपमिति अने स आनंदं सख ब्रह्मरागी रूपस्व
 रूपं कथमेवमित्याहुतच्च मोक्षे प्राप्तिरिति चेत्
 नो धनस्तत् सख रूपत्वं मोक्षे प्राप्तिरिति चेत्
 ब्रह्म सख रूपत्वं स्यात् त्रय्या मोक्षे मोक्षदशाया
 मपि सख सोभाव्यं तस्य स्वात् तच्च नास्ति प्रमा
 रात्राद्यान् यद्ब्रह्म रूपं सखं तच्च तिन्यं तदाताम
 पिसादान् क्रियेत आनित्यं चेद्ब्रह्मरागी नित्यस्य
 स्वरूपतया कथं व्यवतिष्ठेत् तन्न तिन्यमेवा
 विद्यावशादिदानीं तदतामिव्यक्तिं रिति चेत् त
 त्किमविद्यायां निवृत्तायां निवृत्ते च शरीरोद्विषा
 दो नित्यसख विषयका सादात्कारो जन्यते न
 त्पूर्वसन्नेव सादात्कारस्तदानीं स्वाभिन्नसख

भेदप्र. रूपं विषयमासादयति आद्ये तस्य सादात्का
 ५४ रस्योपादकविना नावदास्तं जन्यश्चेन्नदाज
 न्यभावत्वेन विनंदयति नदिना शोवा कथं न सं
 सारयरावति अथो न्यन्नोपि धुं संवन्न विन
 प्रयत्नीति मन्तं न हि ब्रह्मभिन्नत्वे कथं नादेतमं
 गः ब्रह्माभिन्नत्वे कथं मुत्पादी अथ ब्रह्माभि
 न्नमेवानुसन्नं अपरसुखं स्वयं विषय रूपलाभस्त
 स्या विद्यायां निवृत्तायां मिनिमनं नदा सादा
 त्कारादभिन्नस्यैव नित्यस्य सुखस्य को ग्रे
 विषयीभाव इति त्वमेव परिभावय अविद्या
 निवृत्तिरेव विषयीभाव इति चेन्न तस्या एव किं
 निवर्तकं ब्रह्म सादात्कारश्चेत् तस्यैव किं
 निवर्तकं ब्रह्म सादात्कारश्चेत् स एवमेव किं

नान्यवर्तयत्तु ह्येनासीदिति चेत् न किंत
 दभिन्नं ब्रह्मापि नाश्रसीत् ब्रह्मभिन्न एव सादा
 त्कारो विद्याभावा विद्यां विशेषिणीयतीति चेत् निर्व
 त्त सादात्कारः सत्यश्चेन्नदा तेनेव भेदो ह्यसत्य
 श्चेन्नदा सत्यत्वा विशेषे कथं न विपरीत एव ति
 वत्प्रां निवर्तकभावः तस्माद्ब्रह्म परमात्मा तत्त्वं
 इत्यप्यान्तरं न च क्षेत्रज्ञेभ्यो भिन्नं नित्यं ज्ञानेष्ट
 रत्वा प्रयत्नाधिकरणां स्वदुरवधर्मा धर्मभावनादिवत्त्वं
 पक्षे वस्तु विशेषपुणानाधिकरणाजगत्कर्तृसंहर
 कदेन्नष्टात्माभिन्नत्वेन शरीरादिभिन्नश्चेन्नदेन्न तस्य त्वे
 च सादात्कारः अवशामनन निदिध्यास्तन्नर्तमा
 धीत्सवा सनमिप्याज्ञानोन्मूलनव्यापारः समाता
 धिकरणादुःखप्रागभावा समानकालीनदुःखवधं

भेदप्र. सरूपं मोक्षजनयित्वा निवर्तनं अस्तु नाशनात्
 ५५ स्वजनसंस्काराददृष्टनाशनाश्यादेव बालस्य
 निवृत्तिस्वप्नप्रमाणाप्रमेयसंगप्रयोजनदृष्टान्तसिद्धा
 द्वावयवतर्कनिरासिवाद्यजन्मवितंडाहेत्वाभास
 चलजानिनिग्रहस्यानरूपयोऽप्युपाधावितक्त
 सप्रयदार्थाप्रत्याकलनपरिणोदितपरममाय
 मार्गस्यात्मशरीरेंद्रियार्थबुद्धिमनःप्रवृत्तिदोष
 प्रेत्यभावफलदुःखाद्यवनिरूपहेयोमूलत्वद्वारा गी=
 दशाविधप्रमेयसमूहात्तवनरूपसादात्कारसम
 नन्तरभावीकेवलात्मनि निविकल्पकरूपः सति
 च निर्विकल्पके आत्मभिन्ना किमापिन भासतेति
 गुरा निरंजनादिश्रुतयोपितमेवाधिकृत्य प्रवृ
 त्ताः पारमार्थिकत्वापारमार्थिकत्वविभागोऽप्युप

तिषादिसादान्मोक्षानुकूल्यविरहप्रयुक्तएव शं
 कराचार्यप्रभृतीनामपि नावेदनात्पर्यमिति
 युक्तस्यामः तस्मात्प्राप्ताशिको निवेधश्चेद्देदः
 प्राप्ताशिकस्तदानीवेधयेन्न भेदस्य भेदः प्राप्ताशिक
 कस्तदा अदेतसिद्धिश्चेन्न सत्यासिद्धिर्देतंतस्तथा
 अप्यनादेतसिद्धिश्चेत्सिद्धिर्देतंतस्तथा सत्याश्र
 त्यास्थितैदतकप्यं देतंतसेत्स्यति असत्यैव स्थि
 तैदेतैकप्यं देतंतसेत्स्यति अदेतकोपि धर्मश्चेत्
 ब्रह्मरायस्तीति मन्यसे तर्हि तदेतंसमायाजनवे
 देतं निरंकुशश ब्रह्मेवादेतमिति चेन्न विवादस्त
 दावयोः ब्रह्मसाः श्रुतिबोधात्वं केन्याभ्युपगमो
 ने आत्मन्याजानिकं भेदमजानामुमुक्षवः मा
 भूवन्नफलायासा इति भेदप्रकाशितः समाप्तः

९-११-९०

५६

न्याय

इति मेदप्रकाशमग्नम्

नं० १२३३ अक्षर १५ पंक्ति १३